

Kolozsvári ferences templom és kolostor kutatása

Ötvös Tamás Péter, Tempfli M. Szilárd
Konzulens: Daragó László

2011

Tudományos Diákköri Konferencia

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Építészmérnöki Kar

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Szeretnénk köszönetet mondani Daragó Lászlónak, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszék adjunktusának, aki munkánk során kitartóan támogató és segítő konzulensünk volt; Dr. Mezős Tamásnak, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszék egyetemi tanárának, és Orbán Györgynek, okleveles építészmérnöknek, akik lehetővé tették számunkra, hogy részt vehessünk a dolgozatunk témáját adó épület felmérésében, valamint további kutatásokat végezhesünk a helyszínen; Orbán Szabolcs OFM ferences atyának és szerzetes testvéreinek, akik készséggel álltak rendelkezésünkre a felmérés folyamán adódó problémák kezelésében, valamint külön szeretnénk megköszönni az erdélyi tanulmányutat Déván, Székelyudvarhelyen, Csíksomlyón, Nagyszebenen, Segesváron keresztül, melynek során megismerkedhettünk a ferences lelkiséggel, valamint kolostoraik mindennapjaival; Vas Ádámnak, aki segítette a források és szakirodalmak begyűjtésében, valamint helyszíni kutatásunk során kitartóan támogatott bennünket; Lesti Juditnak, okleveles művészettörténész-esztétának, aki a helyszíni kutatás során konzultált velünk; Dr. Radu Lupescunak, a Sapientia EMTE Európai Tanulmányok Tanszék adjunktusának, valamint a Vajdahunyadvár középkor – szakértő régészének, aki tudásával segítette munkánkat és vitás kérdésekben a szakvéleményét adta. Végül, de nem utolsó sorban szeretnénk köszönetet mondani hallgatótársainknak, akik a felmérésben velünk együtt részt vettek.

TARTALOMJEGYZÉK

Köszönetnyilvánítás	2
Tartalomjegyzék.....	3
I. RÉSZ: BEVEZETÉS	4
I.1 Bevezetés	5
I.2 Kutatási módszerek	6
I.3 Kolozsvár története dióhéjban	8
I.4 A Templom és kolostor rövid története.....	9
II. RÉSZ: KUTATÁS	11
II.1 Antik előzmények	12
II.2 Kora románkor.....	14
II.3 Késő románkor.....	18
II.4 Kora gótika	22
II.5 Érett gótika	28
II.6 Első barokk átépítés	33
II.7 Második barokk átépítés.....	40
II.8 Möller féle rekonstrukció	44
II.10 XX. századi átépítések	46
III. RÉSZ: REKONSTRUKCIÓ.....	50
III.1 Elvi rekonstrukciók.....	51
III.2 Kutatás hasznosítása	51
III.2 Összefoglalás.....	51
IV RÉSZ: IRODALOMJEGYZÉK	52
V. RÉSZ: FÜGGELÉK.....	57
VI. RÉSZ: DVD MELLÉKLET	61

I. RÉSZ: BEVEZETÉS

I.1 BEVEZETÉS

A kolozsvári ferences templom és kolostor – vagy ahogy a népnyelv hívja: a „barátok temploma és kolostora” illetve „óvári templom és kolostor” – a mai Kolozsvár egyik túlságosan alulértékelt műemléke. Az eredetileg szakrális közösségi funkcióval rendelkező kolostor részben 2011 szeptemberéig zeneiskola működött, amely nem volt tekintettel az épület adottságaira. Az elmúlt évtizedekben sokan foglalkoztak felmérésével, felújításával, de általában – többnyire anyagi jellegű – problémákba ütköztek és nem kaptak kellő támogatást a kutatások elvégzéséhez. Szerencsére a Kolozsvári Műszaki Egyetem Építészeti és Városrendezési Kara figyelmet fordítva az épületegyüttesnek immár második éve szervezett nyári egyetemet, mely keretén belül a hallgatók a műemlék felmérési munkáiban vettek részt. 2011 nyarán így mi is részesei lehettünk ennek a felmérésnek a Kolozsvári Műegyetem és a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem között létrejött együttműködésnek köszönhetően. Maga a felmérés 2011. július 11 – 25 között történt, mely során a helyszínen lézeres, illetve manuális technikával mértük fel az épületeket 22 hallgatótársunkkal egyetemben. A munkánk során közelről megismertük az épületet, és hamar felfigyeltünk érdekes részletekre. Ennek eredményeképpen megfogalmazódott bennünk egy TDK dolgozat gondolata. A felmérés végeztével nem múlt el érdeklődésünk, hiszen nemcsak személyes kapcsolatba kerültünk az épülettel, hanem felismertük, hogy ennél több figyelmet is érdemel. Dolgozatunkkal eredményeinket szeretnénk publikálni, s felhívni a figyelmet további szakmai kutatások szükségességére, hiszen meglátásunk szerint az épület Kolozsvár egyik legértékesebb műemléke. (1-2. kép)

Röviden ismertetnénk a TDK munkánk felépítését. Először Kolozsvár és a ferences templom és kolostor rövid történetét ismertetjük, hogy egy átfogó képet adjunk a témáról. Dolgozatunk központi részében korszakokra lebontva mutatjuk be az épületegyüttes adott korszakbeli térszervezetét, ki- és átalakulását, méreteit, formakincsét, az előttünk lévők és a mi kutatásaink fényében. Ezt a periodizált elemzést végigkísérjük általunk készített rekonstrukciós rajzokkal, képekkel, ábrákkal, hogy nem csak írásban, hanem látványban is el lehessen képzelni a változásokat. Eredményeink megkérdőjelezzik némely múltbéli kutatók állításait, és egészen új aspektusból értelmezik a változásokat.

I.2 KUTATÁSI MÓDSZEREK

I.2.1 Elsődleges források kutatása

Kint tartózkodásunk során lehetőségünk volt betekinteni a szerzetesek által féltve őrzött Historia Domusba. Ez a dokumentum a kutatás egyik leghitelesebb forrása, hiszen az épületet használók által írt kvázi naplóról beszélhetünk. Ezen felül a múltban kutatásokat végző régészek, építészek – építészettörténészek írásos anyagát is tanulmányozhattuk, melyek digitalizálva lettek, és a DVD melléklet részét képezik.

I.2.2 Szakirodalom kutatása

Az elsődleges forrásokon felül a témához kapcsolódó szakirodalmat is felhasználtuk, melyekből megismerkedtünk Kolozsvár történetével, a szerzetesek életmódjával, kolostoraik kialakításának szabályaival, a különböző építészeti stílusok ismertetőjegyeivel.

I.2.3 Megfigyelés

Saját megfigyeléseink képezték a kutatásunk másik alapját. A felmérés során bejárva az épületet a pincétől, a kriptákon át, a padlásig, feljegyzéseket készítettünk észrevételeinkből. Minden nem szokványos boltozat összemetszés, megmaradt gótikus kőfaragvány, boltozati bordadarab árulkodik az különböző korok építési megoldásairól.

I.2.4 Falfeltárás

Falfeltárást végeztünk Radu Lupescu felügyelete alatt a szentély zárófalában található pillérköteg környezetében a templom padlásterében a jelenlegi boltozat felett a régi bordaíndításoknál, valamint a kriptában az ossarium falában. E módszer segítségével derítettük ki, olyan tényként kezelhető információkat, melyek elősegítették a templom – és kolostortörténet pontosabb megalkotását. (3-4. kép)

I.2.5 Ásatás

A kripták padlójában található falak környezetében kisebb ásatást is végeztünk, melynek eredménye eloszlatta azon kételyeket, hogy azok a falak román koriak lennének. Radu Lupescu szakvéleményére és a felmérésre

hivatkozva megállapítottuk, hogy azok a római korból származnak. Továbbá a megtalált kőmaradványok azt igazolják, hogy egy külső vízelvezető csatorna lehetett a falmaradványok mellett.

I.2.6 Szerkesztés

A felmért adatok és a manuálék alapján a felmérést követő szerkesztésekkel olyan megállapításokra jutottunk, mely szabad szemmel nem észrevehető vagy igazolható a helyszínen nagy léptékének köszönhetően, viszont a digitalizált alaprajzok segítségével még közelebb kerültünk a valós tényekhez.

I.3 KOLOZSVÁR TÖRTÉNETE DIÓHÉJBAN

Erdély legjelentősebb városa, Kolozsvár, a mai Románia területén, az Erdélyi fennsík szívében, a Kis-Szamos folyó partján fekszik.

A mai város területéről származó legrégebbi emberi tartózkodásra utaló leletek a paleolitikumból származnak. Folyamatosan lakottnak tekinthető. Az ókorban a római birodalom részét képező Dacia tartomány egyik városa volt megtalálható ezen a helyen. Akkoriban Napoca néven, melyet Traianus császár alapított, s később Hadrianus császár emelte municipium rangra 124-ben. Marcus Aureliustól colonia rangot kapott a település, és észak Dacia székhelyévé vált a 3. század folyamán. 271-ben a rómaiak végleg kivonultak, elhagyták a várost.¹

Hét és fél évszázadig szinte lakatlan volt a város, majd a XI. század elején István király a kolozsi várispánság székhelyévé tette.² A város ebben az időszakban épült ki ismét. Maga a vár a mai Óvárnak nevezett területen feküdt, egyik tornya a mai napig megmaradt, falai is nyomokban felfedezhetőek. 1241-ben a tatárok feldúlták a várost, ezért V. István szászokat telepített le a lakosság pótlása végett. A várfalakat megerősítették, és szabad királyi város címet kapott Zsigmond király idejében. Kolozsvárt az évszázadok folyamán „Kincses Kolozsvárként” emlegették nem alaptalanul, mivel a XVI. században, mikor Erdély önálló fejedelemség volt, a város virágkorát élte, és a régió meghatározó gazdasági központjává vált. Ebben a városban alapították 1585-ben Erdély első egyetemét, melyet a jezsuiták vezettek. A város nem csupán egyetemével teremtett kultúrát, hanem művészeti élete is híres volt. Itt épült fel az első magyar kőszínház, továbbá itt mutatták be az első magyar operát is.

A kiegyezés után a város ismét virágzásnak indult. Sorra alapultak ipari cégek, mint például a vasgyár, papírgyár, téglagyár, stb.³

A világháborúk sora sok pusztítást okozott a város arculatában, de mindig sikerült talpra állnia. Ma szintén Erdély egyik legjelentősebb kulturális központjának számít, híres a színi társulatairól, valamint egyetemeiről.

¹ Kiss Gábor: *Erdélyi várak, várkastélyok* – 246. oldal

² Kiss Gábor: *Erdélyi várak, várkastélyok* – 246. oldal

³ Gaal György: *Kalauz a régi és az új Kolozsvárhoz* – 19. oldal

I.4 A TEMPLOM ÉS KOLOSTOR RÖVID TÖRTÉNETE

Az épületegyüttes helyén már az ókorban álltak épületek, Napoca város épületei. Régészeti leletek alapján valószínűleg a Libera istennőnek szentelt templom állhatott a mai templom alatt.⁴

Az első római keresztény templom alapítása István korához köthető. Rendeletében előírta minden tíz település számára egy templomot építését. Klusvár nagy fejlődésnek indult, így érthető, hogy a templomot itt építették meg. Az óvárban végzett ásatások alkalmával Árpád-kori leletekre bukkantak, valamint a Szent Mihály templom falába befalazva román kori faragványokat találtak, melyek feltehetően az óvári román stílusú templomból kerültek oda. Az árpád korban még láthatóak voltak Napoca romjai, csakúgy, mint a dák várak romjai is. A római alapfalakat sokszor felhasználták az új épületek építésénél, csakúgy, mint a későbbi kolostor északkeleti saroképületénél láthatjuk. Egy tornya volt a templomnak, a hajó és a szentély találkozásánál a déli oldalon. A torony egészen az 1600-as évekig állt. 1241-ben elpusztult a templom a tatárok támadásának köszönhetően. A tatárok távozása után IV. Béla törvényeinek köszönhetően újjáépült az ország, s benne Klusvár is. Ekkor a régi templomot is újjáépítették. Feltételezésünk szerint a késő románkori falak a ma is látható falai a templomnak, bizonyítékokat a későbbiekben mutatjuk be. Írásos emlékek sajnos nincsenek, csupán egy levélindás ablak vagy ajtóbéllet maradvány, melyet a régészek találtak meg.⁵ A Szent Mihály templom befejezéséig – 1414-ig⁶ – az óvári templomot használták plébániatemplomként. A templom északi oldalán, a mai kolostor helyén volt a cinterem, a temető. 1414-től a domonkosok kapták meg az épületet, majd 1556-ban a protestánsok kezére került. 1693 és 1725 között a jezsuiták birtokolták, majd 1725-től a ferences rendiek.

1455-ben Hunyadi János adományokat adott a templom átépítésére, ekkor kapott a hajó is boltozatot. 1521-re készült el a második gótikus templom. A templom déli részén található kápolnasort is 1455 körül kezdték el építeni,⁷ hogy megtámasszák a hajót a boltozatból adódó terhek felvételére. A kolostor szintén a XV. század folyamán épült ki. A régi cinterem helyére, a templomtól északra.

⁴ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 2. oldal

⁵ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 3. oldal

⁶ 1414 szerepel a Szent Mihály diadalíven, mint a templom elkészítésének dátuma

⁷ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 5. oldal

1556-ban a Petrovics forradalom kiűzte a domonkosokat otthonukból,⁸ és a protestánsok kezére jutott az épület. Bosszúként az ellenállásért a protestánsok lebontották a Szent Antal kápolnát, és a helyébe árnyékszéket építettek.⁹ Először a lutheránusok kapták meg, majd az unitáriusok kezére került 1608-ban, végül a reformátusoké lett 1609-ben. A kolostor maradt az unitáriusok kezén, ahol főiskolát rendeztek be. Ekkor falazták be a templom és a kolostor között levő ajtókat. 1612-ben a reformátusok 5 gótikus ablakot falaztak be.¹⁰

1693-ban a jezsuiták kapták meg a templomot és a kolostort. 1696-os nagy tűzvész után rekonstrukciókat végeztek a templomon és a kolostoron.¹¹ 1725-ben, mikor elkészült saját templomuk, felhagyták az óvári templomot, mely siralmas állapotban volt. Ekkor a ferencesek jutottak hozzá, de nem sokkal később, 1727-ben a templom összes boltozata beszakadt. A kriptákat is a jezsuiták építették ki, majd a ferencesek az úgynevezett új kriptát hozták létre. A boltozat beszakadását követően már új stílusban építették vissza. Ekkor kapott a nyugati homlokzat is új barokk formát. Az újjáépítés 1728 és 1730 között ment végbe. Nem sokkal később, 1740-43 között felépült az új torony, a régi torony bontását követően. A legutolsó építkezés a Lorettói – kápolna megépítése volt, melyet 1745-ben adtak át a felirat szerint.¹² 1771-ben a kolostort is átépítették, egy új déli szárnyat kapott a déli kerengő helyére, főleg statikai okokból.

A kolostorban 1729-től rendi nevelőintézet és hittudományi főiskola működött 1889 ig. 1902-től Möller István rekonstruálta a templomot Gróf Majláth Gusztáv Károly püspök pénzügyi segítségével.¹³ 1906-ban üzembe helyezték a Szent Bonaventúra nyomdát. 1949. július 29-én eltörölték a szerzetesrendeket, ekkor helyezték a rendházba a zeneiskolát. 1976-78 közötti restaurálták Bágyúj Lajos irányításával.¹⁴

Az erdélyi rendtartomány 1989-ben nyerte vissza a szabadságát, így ma ismét kolozsvári központtal működik.

⁸ Bágyúj Lajos kézírata – 83. oldal

⁹ Bágyúj Lajos kézírata – 83. oldal

¹⁰ Bágyúj Lajos kézírata – 86. oldal

¹¹ Magyar Sion folyóirat, 1866. év – 565. oldal

¹² Benedek: A kolozsvári ferencesek kétszáz éve – 3. oldal

¹³ Lesti: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 9. oldal

¹⁴ Lesti: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 9. oldal

II. RÉSZ: KUTATÁS

II.1 ANTIK ELŐZMÉNYEK

A II. század elején, két hadjáratban a római haderők legyőzték a dák seregeket, így 106/107-ben végleg elfoglalták Erdély területét.¹⁵ Dacia néven provinciát hoztak létre (5. kép), mely romanizációja azonnal megindult: római mintára városokat alapítottak, légiókat állomásoztattak a területen, utakat építettek (6-7. kép).

Kolozsvár területén feküdt az ókori Napoca városa, melyet Traianus császár (8-9. kép) alapított viszonylag hamar, hiszen kedvező földrajzi adottságokkal rendelkezik.¹⁶ Ezt az a tény is bizonyítja, hogy 109/110-ben már elkészült a Napoca és Potaissa között haladó út.¹⁷ 124-ben Hadrianus császár municipium rangra emelte, így a város lakosai teljes római polgárjoggal és önkormányzattal rendelkezettek. A város hatalmas iramban fejlődött, s 167-ben Marcus Aurelius császár megadta a városnak a legnagyobb, városnak kijáró rangot, így Napoca colonia lett (Napocensis Colonia)¹⁸. A római coloniákhoz méltó módon a város rendelkezett aquaductusokkal, csatornahálózattal, méltóságos középületekkel. Eleinte a provincia stratégiai szempontból egyik legfontosabb települése volt. (Az V. században ezért is alakul meg közelében a gepidák központja.¹⁹) Később, a római városok számának gyarapodásával katonai jelentősége lecsökkent, viszont megtartotta gazdasági és kulturális központi szerepét. Ezt bizonyítja, hogy Septimus Severus császártól a III. század elején négy másik várossal egyetemben (Sarmizegethusa, Apulum, Potaissa, Dierna) megkapta a legnagyobb elismerést az ius Italicumot, mely az itáliai föld kiváltsága volt – nem kellett fej - és földadót fizetni, teljesen független önkormányzattal rendelkezhetett –, s így a legnagyobb kiváltsággal rendelkező városok egyikévé vált²⁰.

A város alapításához a rómaiak a castrum (tábor, vár) meghatározott struktúra alapján felépülő alaprajzát használták példaként (10. kép). Ennek értelmében a várost két egymásra merőleges főút és az ezekkel egy rendszerben

¹⁵ Köpeczi Béla: *Erdély története I.* – 47. oldal

¹⁶ Gáll Ervin: *Kolozsvár születése* – 12. oldal

¹⁷ Köpeczi Béla: *Erdély története I.* – 49. oldal

¹⁸ Bágyúj Lajos kézírata – 33. oldal

¹⁹ Köpeczi Béla: *Erdély története I.* – 143. oldal

²⁰ Köpeczi Béla: *Erdély története I.* – 78. oldal

működő kisebb mellékutcák alkották²¹. A két főút – a cardus és decumanus – találkozásánál helyezkedett el a város központja ahol szentélyt emeltek. A cardus és decumanus végeinél volt a város négy kapuja. Napoca valószínűsíthetően több szentéllyel is rendelkezett, melyek közül az egyik a ferences kolostor és templom helyén állt. Ezt bizonyítja az egyik kutatás során megtalált római korból származó szobor fejtöredék, mely feltehetőleg Libera²² istennőt ábrázolta, illetve a felmért római falak alaprajzi elrendezése kultikus építményre utal (7. ábra), így valószínűleg Libera – szentély lehetett. Az említett fejtöredékről sajnos nem tudunk semmilyen módon képet szerezni, viszont találtunk egy leírást róla: „a finoman faragott, de nagyon megrongált fejszobor kissé jobbra hajló női fej, hátra fésült hajjal, fején a koponya hátsó részén lazán csavart szalagszerű homlokkötővel”; „a két fülén vállig érő szőlőfürt függ, a felső részén mindkettőt egy – egy szőlőlevél borítja”; „meztelen nyakát alul ruhakezdés takarja”; „a szobortöredék...ornyereg alatti része pedig letört”²³.

A római uralom nem tartott sokáig, hiszen a III. század második felében meginduló népvándorlás hamar elérte Dacia provincia területét is. 245-ben a karpok megtámadták a Napocát is védő Limes Transalutanust²⁴, mely két évvel később el is esett (11. kép). Ezután pár évtizedig Napoca még bírta a folyamatos támadásokat.

²¹ Bágyúj Lajos kézírata – 35. oldal

²² Bodor András egyetemi tanár megállapítása; *A kolozsvári Ferencesrend műemlék templomának építéstörténeti vizsgálata, I. rész – 1. oldal*

²³ *A kolozsvári Ferencesrend műemlék templomának építéstörténeti vizsgálata, II. rész – 1. oldal*

²⁴ Köpeczi Béla: *Erdély története I. – 93-94. oldal*

II.2 KORA ROMÁNKOR

2.4.1 Templom

2.4.1.1 Rövid történet

270-ben a germán törzsek végleg legyőzték a római légiókat, s a lakosságot kiűrtették a területéről. 271-től többek között Napoca városa is üresen maradt, és a népvándorlás korában végig pusztulás várt rá²⁵. Erről az időszakról még kevés biztos információt tudunk, de az biztos, hogy nem élt a városban a rómaihoz fogható szintű kultúra. Ez azt jelenti, hogy feltehetően megszakadt a kulturális kontinuitás a római Napoca és a későbbi Klusvár között. Sajnos a szakirodalom alapján az is kétséges, hogy az immár keresztény Kolozsvárt mikor alapították. Történészek és építészettörténészek egy csoportja szerint városias települést az államalapítás korában még nem feltételezhetünk. Ezt az elméletet Herepei János 1927-es, Méri István 1943-as, I. Mitrofan és Ferenczi István 1948-as, illetve V. Vătășianu 1956-os a város főterén (Unirii tér) végzett régészeti ásatásai támasztják alá.²⁶ Ezek semmilyen X-XI. századi leletet sem mutattak ki, azonban a talajrétegek kutatása során olyan telepjelenségeket találtak, melyek legkorábban XII-XIII. századi városalapítást feltételeznek. A hipotézis mellett szól még a Kolozsvárt említő első írásos emlék, mely szerint „Incze pápa Henrich clusi esperest s egyházi minden javait a maga és szent Péter különös pártfogásába fogadja”²⁷, és ez a forrás csak 1199-ből származik. Az elmélet a kutatások alapján azt feltételezi tehát, hogy mivel Napoca pusztulásától a XII-XIII. század fordulójáig nem mutathatóak ki folyamatos régészeti leletek, a várost legkorábban csak a XII. század végén alapították²⁸. Ez a feltevés viszont ellentmond egyéb történelmi tényeknek, és újabb régészeti kutatásoknak. Egy másik elmélet Szent István vármegye alapításaira (Kolozs vármegye), illetve a városban végzett régészeti ásatások során előkerült honfoglalás kori temetőkre (Dostoievski utca) (12. kép) alapoz, mely tények arra engednek következtetni, hogy a várost már a

²⁵ Köpeczi Béla: *Erdély története* – 98. oldal

²⁶ Köpeczi Béla: *Erdély története* – 221. oldal

²⁷ *A kolozsvári Ferencesrend műemlék templomának építéstörténeti vizsgálata I. rész – 1. oldal*

²⁸ Köpeczi Béla: *Erdély története* – 221. oldal

honfoglalás korában birtokba vették a honfoglaló magyarok²⁹. A közelmúltban végzett régészeti kutatások során több honfoglalás kori temetkezési helyet is találtak, ami megerősíti ezt az elméletet. A városalapítás időpontját, illetve a történelmi – vallástörténeti kontextusát azért is fontos tisztázni, mert az általunk vizsgált épületegyüttes, mely csak néhány helyen épült rá a római alapokra, legkorábbi részeinek datálásához szükségszerűek ezek az adatok. Tehát azt mondhatjuk, hogy Napoca III. századi pusztulása után Kolozsvár X. századvégi születése teremtette meg egy mai napig fent maradó anyagi kultúra lehetőségét.

2.4.1.2 Templomtér

Az Óvári templom Kolozsvár legrégebbi templomának számít, amit nehezen hihetünk, ha ma ránézünk homlokzatára. De a barokk külső mögött korai, egész pontosan román kori falak húzódnak³⁰. Az bizonyos, hogy már a román korban állt itt keresztény templom, hiszen királyi rendeletek írták elő a templomok alapítását³¹. Ugyanakkor írásos feljegyzések említik meg, hogy a tatárjárás idején 1240-es években elpusztult ez a templom³², ami azt jelenti, hogy a XIII. század elején Kolozsvárnak már rendelkeznie kellett kőtemplommal. Ezek a források, sajnos nem adnak leírást erről a templomról, és mivel a felmérés során mi sem találtunk semmiféle tárgyi bizonyítékot, ezért egy régészeti ásatás hiányában csak hipotéziseket állíthatunk az első román kori templom kinézetét és jellegét illetően.

Bágyúj Lajos kutatásai során foglalkozott az első román kori templommal is, de ő is csak hipotéziseket állított fel. Feltevése szerint az első óvári templom egy közel négyzetes alaprajzú hajóból és egy nyújtottabb, viszonylag kis méretű, félköríves záródású apszisból állt, melyet félköríves diadalív kapcsolt össze.³³ Bágyúj szerint a templom a mai szentély környékén helyezkedhetett el K-NY-i tájolással, s hosszmérete nem haladta meg a 20 métert.³⁴ Ezáltal hasonlít a

²⁹ Köpeczi Béla: *Erdély története – 203-205. oldal; A kolozsvári Ferencesrend műemlék templomának építéstörténeti vizsgálata I. rész – 1. oldal; Bodor András egyetemi tanár megállapítása*

³⁰ Bágyúj Lajos kézírata – 41. oldal

³¹ Horáth Mihály: *A kereszténység első százada Magyarországon – 169. oldal; „Decem villae ecclesiam edificent. Vestimenta vero rex providaet.” Szent István törvényei II.34. – Magyar Törvénytár I.36.*

³² *Századok 1882 – 431-432. oldal*

³³ Bágyúj Lajos kézírata – 44. oldal

³⁴ Bágyúj Lajos kézírata – 46. oldal

környékbeli – sajóudvarhelyi (13-14. kép)és apanagyfalusi(15. kép) – román stílusú templomokra, jóllehet azok később születtek, mint a feltételezett óvári templom.

Felmérésünk során arra a következtetésre jutottunk, hogy Bágyúj elméletében arra alapoz, hogy a templom déli oldala felől megközelíthető, szentély alatti kriptában a sírok alatt a földben merőleges rendszerű falmaradványok találhatóak. Ha ezek a falak lennének az első román kori templom falai, akkor valóban egy kisméretű – 16-18 méter hosszú hajó, 2-4 méter hosszú apszis – templomot kapnánk³⁵. Azonban a krypta felmérése során alaposabban megfigyeltük ezeket a falakat, és Radu Lupescu régész szakvéleménye is megerősítette azt a feltevésünket, hogy azok római korból származó falak. (16. kép) Erre bizonyíték az is, hogy egyazon merőleges rendszerbe illeszthetőek a kolostorral szemben található római kori ásatás maradványaival (7. ábra). Ezek alapján nem lehetünk biztosak a templom eredeti méreteiben és pontos elhelyezkedésében, de az bizonyos, hogy már a kora román korban állt itt templom.³⁶

2.4.1.3 Kápolnák

Bágyúj feltételezi, hogy nem voltak kápolnák a templomban, sőt nem is volt többszattatú a templomtér, azaz négyzetes alaprajzi arányával hasonlít a keleti kereszténység centrális jellegű tereire.³⁷ Sajnos ebben sem lehetünk teljesen biztosak egy alaposabb régészeti feltárás hiányában.

2.4.1.4 Kripták

A román kori templomban feltehetőleg nem voltak kripták a kor temetkezési szokásainak megfelelően. A templom északi udvarán nyitott keresztény temető állhatott,³⁸ amit a kolostor melléépítések felszámoltak.

2.4.1.5 Homlokzat

A templom kialakításában nagy valószínűséggel szerzetesek vettek részt. Még azt is feltételezhetjük, hogy a közeli kolozsmonostori (17. kép)bencés

³⁵ Bágyúj Lajos kézírata – 45. oldal

³⁶ Bágyúj Lajos kézírata – 41. oldal

³⁷ Bágyúj Lajos kézírata – 46-47. oldal

³⁸ Bágyúj Lajos kézírata – 42. oldal

szerzetesek építették I. (Szent) László korában (1077-1095)³⁹. A bencések mintakönyveikből tanulmányozva egységes építészetet alakítottak ki egész Európában, mely a XI-XII. század környékén román stílus befolyása alatt állt. Ebből adódóan templomaik és kolostoraik is a román kor stílusjegyeit viselik magukon, így a feltételezhető első óvári templom is: félköríves ablakok, bélétes ajtókeretek, antikizáló ornamentika.

³⁹ Bágyúj Lajos kézírata – 44. oldal; Katolikus lexikon: Bencések címszó

II.3 KÉSŐ ROMÁNKOR

II.3.1 Templom

II.3.1.1 Rövid történet

Az 1240-es évektől megkezdődött a tatárjárás, melynek számos település mellett Kolozsvár városa is áldozatul esett. (18. kép) A korban gyakoriak voltak a hasonló fosztogató hadjáratok, melyek alkalmával a helyi lakosság általában a templomban lelt menedékre. A templom stratégiai szempontból biztosabb menedéknek számított, hiszen a román korban zömök falakkal és lőrésszerű ablakokkal rendelkezett, ezzel is védelmet fokozottabb védelmet nyújtván. Emellett spirituális okokból is biztonságosabb volt, ugyanis ha a fosztogatók is keresztények voltak, akkor a helyieknek nem kellett félni az életüket, mivel a templom oltára az ellenség számára is „axis mundi” volt. Ám az 1241-42-es támadások során a pogány mongol seregekkel kellett szembenézniük a magyar településeknek. Mivel a tatár hadnak a templom sem jelentett szent, tiszteletreméltó teret, ezért ezeket is teljesen elpusztította a lakossággal együtt. Egy korabeli forrás szerint Kolozsvár elestekor a tatárok „számlálhatatlan sokaságú magyart” mészároltak le.⁴⁰ (19. kép) Ez a tény két dologra is utal: Kolozsvár már a kora románkorbán – XI – XII. század – is jelentős királyi város volt jelentős népességgel; Kolozsvár biztosan rendelkezett templommal ebben az időszakban is, ami a város mai templomai közül egyértelműen csak az óvári templom helyén lehetett.⁴¹

A pusztítások után a régi megyei várakhoz hasonlóan Kolozsvár is elvesztette stratégiai jelentőségét, jóllehet IV. Béla (uralkodott: 1235. szeptember 21. – 1270. május 3.) kísérletet tett a vár és annak életének helyreállítására.⁴² Ugyanakkor gazdasági szerepe megmaradt, sőt megnőtt, mivel a király szász – német származású földművelő, bányász és kereskedő telepeseket – hospeseket –

⁴⁰ Köpeczi Béla: *Erdély története* – 310. oldal

⁴¹ Asztalos Lajos: *Kolozsvár épített kincsei* – 55. oldal

⁴² Köpeczi Béla: *Erdély története* – 317. oldal

költöztetett a városba.⁴³ V. István (uralkodott: 1270. május 3. – 1272. augusztus 6.) uralkodása első évében az újjáépülő Kolozsvárt városi kiváltságokkal ruházta fel, majd Károly Róbert idején (uralkodott: 1301 – 1342) 1316-ban szabad királyi városi címet kap.^{44 45} Ezek a tények mind azt hivatnak alátámasztani, hogy a város a tatár pusztítás után teljesen újjáépült és virágzásnak indult, ami természetesen építészetiében is megmutatkozik: újra felépült az óvári templom, s később elkezdték építeni a Szent Mihály templomot is.

II.3.1.2 Templomtér

P. Benedek Fidél a kései román kori templomot cisztercita alapításának gondolta. Elmélete alapján azok a szentély alatti kriptában talált falmaradványok, melyekről már volt szó Bágyúj Lajos elmélete kapcsán, ennek a kései román korszaknak lehetnek a maradványai. Merőlegességükből és helyzetükből arra következtetett, hogy a szentély egyenes záródású lehetett, ami a cisztercita rend építészetiére volt jellemző.⁴⁶ Kutatásunk során arra a következtetésre jutottunk, hogy ez a kijelentés nem teljesen megalapozott, tudván, hogy az említett falak a római korból származnak. Jóllehet Magyarországon is elterjedt a ciszterci szerzetesrend a XII-XIII században, gondoljunk csak a zirci, pilisi vagy az Erdélyben található kerci apátságra, nem vált meghatározóvá rend működése Magyarországon. (20. kép) Ezen felül a Magyar Katolikus Lexikon felsorolja a magyarországi ciszterci kolostorokat, és ebben a listában nem szerepel kolozsvári rendközösség.⁴⁷

Ugyan semmi nem indokolja a szentély egyenes záródását, de semmi nem is zárja ki, hiszen a későbbiekben többször is átépítették a templomot. A felmérés során sem a templom belsejében, sem külsején, sem a padlástéren nem találtunk késő román kori maradványokat. Egyedül a szentély alatti kripa bejáratánál – a templom D-i oldalán – figyeltünk meg késő román kori profilozású lábazati részt

⁴³ „*Diocensis hostili persecutione tartarorum ad tantam inhabitantium devenerit raritatem quod usque ad sua tempora nulli vel pauci in Alba et in aliis curtibus Pontificalibus...Golou de Comitatu Culusiensis...habeantur inquilini*” – részlet IV. Béla leveléből, 1246. máj. 6.

⁴⁴ Kiss Gábor: *Erdélyi várak, várkastélyok* – 248-250. oldal

⁴⁵ „*Etiam hospites conditionis libero de novo convivientes...Stephanus Rex volens olim fundere et congregare praedictam Cititatem Klusvár, multa praerogativa libertatum ibsos decorasset et praeditos facisset*” – részlet Károly Róbert kiváltságleveléből, 1316. aug. 19.

⁴⁶ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* - 3. oldal

⁴⁷ *Katolikus lexikon: Ciszterciek* címszó

egy olyan terepszint alatti helyen, ahol nem vakolták be az épületet. (21. kép) Ha ezen lábazat végigfutását meg lehetne vizsgálni, talán kiderülne, hogy milyen záródású volt az apszis a késő román korban.

Bágyúj szintén cisztercita alapításra gyanakszik kutatásában, ugyanakkor érdekes megemlíteni, hogy elveti azokat az elméleteket, melyek a dominikánus alapítást feltételeznek.⁴⁸ A szakirodalom tanulmányozása során arra jutottunk, hogy ezt sem zárhatjuk ki teljes bizonyossággal, hiszen a dominikánusok már 1397-ben kolostort alapítottak Kolozsváron.⁴⁹

A szentélyzáródás kérdésében tehát nem lehetünk biztosak régészeti feltárás hiányában, de a környék építészetét figyelembe véve feltételezhetjük, hogy félköríves záródású lett az újabb román templom is. A mennyezet kérdésében nem találtunk ellentmondást: mind a Bágyúj-féle, mind a Benedek Fidél-féle kutatás ugyanarra a következtetésre jutott, mint mi a felmérés során, miszerint a kora román templomhoz hasonlóan a késő román templom is fafödémrel rendelkezhetett.⁵⁰ Falai feltehetően a ma is látható templom alapjait képzik, erre utal a terepszint alatt megtalált lábazati profil. Alaprajzilag tehát egy kisebb, feltehetően félköríves záródású szentélyrészből és egy hozzá félköríves diadalívvel – mely ma is látható – kapcsolódó hajóból állt. (8. ábra) A diadalív vonalában a hajóhoz kapcsolódhatott egy torony, mely feltevésünket arra a tényre alapozzuk, hogy a mai napig látható egy támfal, melynek falai vastagabbak a templom falaitól. Továbbá ha megfigyeljük a templom déli homlokzatát, akkor látható, hogy a hajót megtámasztó támpillérek szabályos ritmusban vannak kiosztva, azonban a szentély előtti utolsó mező rövidebb, mint a többi, s itt az ablak is keskenyebb. Ha alaprajzilag vizsgáljuk, akkor arra lehetünk figyelmesek, hogy, ha ezen falra rászerkesztünk egy közel négyzetes tornyot, akkor pontosan a szóban forgó rövidebb mező osztásvonalába jön ki a nyugati fala, déli fala pedig megegyezik a kápolnák mai falával. A szerzetes építészetben továbbá jellemzően ezen a helyen volt megtalálható az egyetlen torony.

⁴⁸ Bágyúj Lajos kézírata – 54-55. oldal

⁴⁹ Katolikus lexikon: Dominikánusok címszó

⁵⁰ Bágyúj Lajos kézírata – 55. oldal

II.3.1.3 Kápolnák

A felmérésünk során arra a következtetésre jutottunk a falak vizsgálatakor a padlástérben, hogy a templom valószínűleg nem tartalmazott még kápolnákat a román korban. Azon támasztó hatására nem volt szükség, mivel a fakazettás mennyezetnek nem volt oldalirányú nyomása a falakra. (16. ábra)

II.3.2 Kolostor

A kolostor építése csak a gótikus korban történt, amire a kerengő csúcsívei adják a legszemléletesebb magyarázatot. (felmérési tervek – belső udvar homlokzata) Feltételezhetjük, hogy sem a tatárjárás előtti korai román, sem az azt követő késő román korszakban nem beszélhetünk kolostorról. Ezt az is bizonyítja, hogy a városi szerzetesrendek megjelenése csak későbbre, a XIII. század végére tehető.⁵¹

⁵¹ Török József: *Szerzetes és lovagrendek Magyarországon* – 105. oldal

II.4 KORA GÓTIKA

II.4.1 Templom

II.4.1.1 Rövid történet

Kolozsvár a tatár pusztítások és az azt követő újjáépítés után ismét Erdély egyik legjelentősebb településévé vált. 1405-ben Zsigmond király rendeletet hozott, melyben megengedi, hogy a várost kőfalakkal határolják körbe. Három város adott példát az erősítések megépítésére: Buda, Szeben és Beszterce. Mindháromban kiemelt helyet foglalnak el a szerzetesek – a domonkosok és ferencesek – kolostorai. Ebben az időben építették meg a híres Szent Mihály templomot is, mely Kolozsvár plébániatemploma lett, viszont befejezéséig az óvári templomot használták ilyen célból. Így az új templom elkészültével, 1414-ben⁵² történhetett meg a domonkosok letelepedése az óvári templomban.

A domonkos rendiek a XV. század elején, míg a ferencesek a század végén telepedtek be Erdélybe. A domonkosok XV. század előtti érkezésére azért sem volt lehetőség, mivel a XIV. században a szerzetesi élet elgyengült egész Európában. Ennek oka volt a Nyugati egyházszakadás, és a mindenütt dúló pestis járvány: a kolostorok elnéptelenedtek, és így a már fennálló kolostoraikat sem tudták ellátni, aligha gondolhattak új alapításokra.⁵³

Első hiteles adat, mely már igazolja, hogy a domonkosok Kolozsváron tevékenykedtek, 1428-ból származik, ugyanis egyházjogi per zajlott a plébános és a domonkos kolostor között.⁵⁴ Létezik az úgynevezett Agenda kódex, melynek másolója szerint az óvári kolostorba helyezésük a XIII. század végén történt.

A gótikus templom építésének kezdete tehát azonos a domonkosok érkezésével Kolozsvárra. A domonkosok 1556-ig birtokolják a templomot,⁵⁵ majd a protestánsoké lesz 1693-ig, majd a jezsuitáké 1725-ig.⁵⁶ Mindvégig megőrzi gótikus jellegét, 1727-ben bekövetkezett beomlása után⁵⁷ már barokk stílusban építették újjá, így a gótikus életkora három évszázad volt.

⁵² 1414 szerepel a Szent Mihály diadalíven, mint a templom elkészítésének dátuma

⁵³ Lesti Judit : A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 4. oldal

⁵⁴ Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 5. oldal

⁵⁵ Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 4. oldal

⁵⁶ Magyar Sion folyóirat, 1866. év – 565. oldal

⁵⁷ Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 7. oldal

II.4.1.2 Templomtér

A román kori templom átépítése egy fél évszázadot ölel fel az új, gótikus stílus jegyeinek megfelelően. A XV. század elején kezdték meg a szerzetesek a munkálatokat, s végül 1455-ben lett kész a megújult épület. A kolostort párhuzamosan építették a templom átépítésével.⁵⁸

P. Benedek Fidel atya szerint nem átépítésről beszélhetünk, hanem ráépítésről,⁵⁹ ugyanis szerinte a román kori templom méreteit tekintve sokkal kisebb lehetett a későbbi gótikus templomhoz képest, így a román templomot csupán a gótikus templom befejezése után bonthatták le. Ez a feltevés jelenleg még nem bizonyított, és szerintünk teljesen alaptalan feltételezés. Az atya valószínűleg abból indulhatott ki, hogy a szentély alatti kriptában talált falakat a régészek román kori falaknak azonosították be (16. kép), mely a román kori templom szentélye lehetett. Ezzel ellentétben, mint már volt róla szó: kiderült, hogy azok a falmaradványok sokkal korábbiak, a római korból származnak. Így feltételezhető, hogy a román kori templom szentélyének a fala megegyezik a mai gótikus szentély falával, (9. ábra) melyet bizonyít a mai napig látható a szentély lábazati profilja (21. kép). A másik bizonyíték a diadalív, melynek formája majdnem félkör alakú, s így egyértelműen román kori hatás alatt készült. Hiszen ha a gótikus periódusban építették volna a szentély és a hajó falát, akkor az őket összekötő diadalív csúcsíves formát öntött volna. Persze joggal kérdezhető, hogy nem-e lehetséges, hogy egy későbbi barokk átépítés folytán lett körív a diadalív? A padlástérben a gótikus boltozat indításai a mai napig láthatóak. (22. kép) Ezekből kiserkeszthető a szentély eredeti gótikus boltozatának a záradéka, mely körülbelül a mai boltozat záradékaival megegyező magasságban lehetett. Ez igazolja, hogy a diadalív nem lehetett csúcsíves, mivel annak záróköve magasabban lenne a gótikus boltozat feltételezett záradékmagasságától. Ezen felül a padlástérben semmi látható nyom nem utal a szentélyt és a hajót elválasztó fal átépítésére.

Az apszis egyenes záródású falát a kor szokásához híven nyolcszögzáródására építették át, (9. ábra) melynek déli falába egy csúcsíves mérműves ablakot is beépítettek. Ez a mai napig látható a szentély feletti

⁵⁸ *Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 5. oldal*

⁵⁹ *Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 5. oldal*

padlástérben. A szentély beboltozásával kezdték a munkálatokat. Először is kívülről támpilléreket építettek, melyek a román kori lábazatra ráfutnak. (21. kép) Ezek a támpillérek voltak hivatottak felvenni az új boltozat oldalnyomását, mivel a román kori famennyezet nem adott vízszintes irányú terhet a falakra. (16. ábra) A szentélyben lévő boltozat román kori hatást mutat, fiókos dongaboltozat, melynek fiókjai körívben csatlakoznak a főfalakhoz, a szentély nyolcszögzáródású falához szintűgy. Ez gótikus bordakiosztásra utal, viszont a félkör viszont román korra. A bordák szintén háromnegyed körívűek, melyek a főfalakból kiálló gyámkövekből indulnak, hasonlóan a Farkas utcai (23. kép), valamint a dési templom szentélyéhez. (24. kép) A dési templom szentélyének boltozata hasonló a kolozsváriéhoz, a főfalakhoz félkörívű fiókokkal csatlakozik, viszont a főbordák csúcsívben kapcsolódnak. Ez azt a tényt erősíti, hogy a szentély már a kora gótikus időben boltozatot kapott, viszont a hajóban maradt a fa kazettás mennyezet.

Maga a templom egyetlen hajóból állt, melyet semmiféle pillér nem tagolt. Ez a hajó megegyezik a román kori templom hajójával. (9. ábra) Ennek bizonyítását az előbbieken leírtuk. A hajónak fa mennyezete volt, mely szintén a román kori templom hagyatéka. Feltehetőleg a korai gótikus periódusban csupán a díszítő elemeket cserélték ki gótikus elemekre, mint például az ablakok, ajtók. Bizonyára a templom felszereléseit is kicserélték gótikus szellemben. A szentély nyolcszögzáródású volt. A diadalív félkör alakú volt, pontosan, mint a mai. A templomhoz tartozott torony, a hajó déli falához kapcsolódva (14. ábra), valamint egy huszártorony lehetett a hajó és a szentély találkozásánál a tetőszerkezeten.

II.4.1.2 Kápolnák

A korai gótikus periódusban nem ismerünk kápolnákat a templomhoz kapcsolódva. A templom déli oldalán ma is látható kápolnasort csupán a késő gótikus építkezések során emelték, mind spirituális, mind statikai okokból.

II.4.1.4 Kripták

A román korban a temető a templomtól északra helyezkedhetett el.⁶⁰ A kolostor megépítésével azonban a temetőt fel kellett számolják. Ez azt feltételezi, hogy kriptát alakítottak ki a templom területén belül, melynek legvalószínűbb

⁶⁰ Bágyuj Lajos kézírata – 60. oldal

helye a szentély alatt lehetett, a mai barokk kriptá helyén.⁶¹ Ez a kriptá hasonlíthatott a Farkas utcai templom kriptájához. Egyterű, oszlopokkal tagolt, altemplom jellegű.

II.4.1.5 Homlokzat

Első ránézésre a templom a román korihoz képest csupán nyílásaiban változott meg. A falakat nem tagolják pillérek, egy síkban vannak. A templom két tömegből épül fel, egy alacsonyabb és keskenyebb szentélyből, valamint egy magasabb és szélesebb hajóból. A hajónak valószínűleg kontyolt tetőszerkezete lehetett, hasonlóan a Szent Mihályéhoz,(25. kép) valamint a Prágai Havas Boldogasszony temploméhoz.(26. kép) Egy apró huszártorony volt a hajó és a szentély találkozásánál. Ebben a periódusban kapott a hajó és a szentély gótikus mérműves ablakokat, valamint kapukat. Három hatalmas ablak készült a templom nyugati falán,(14. ábra) további öt a hajó déli falába, valamint öt a szentély déli falába. A templom északi falán, valamint a szentély északi falán ablakok nem kaptak helyet.

II.4.2 Kolostor

II.4.2.1 Építése, alaprajzi elrendezése

A kolostor feltehetően a domonkosok letelepedésével egy időben kezdett el épülni. Ekkor számolták fel a templomtól északra elhelyezkedő temetőt, és a helyére a rend házát alapozták le. A kolostor épülete több periódusban épült fel, hasonlóan a templom épületéhez. A templom északi falához egy kerengő csatlakozik, mely egy négyszögletű udvart határol le. Az udvar 13 méter széles és 26 méter hosszú, a számokból kiderül, hogy aránya 1:2. (9. ábra) Ma már sajnos a barokk átépítés hatására az udvar arányai sérültek, térelménye csökkent. A kerengő nem más, mint egy csúcsíves árkádsor, mely az öt körülvevő épületekhez simul. Az árkádsor nyílásai nem mások, mint mérműves ablakok. A kerengő egy szintes volt, csupán a későbbiekben építettek rá több szintet. A kerengőt téglából készített hálóboltozat fedte, egy bordamaradványt a szentély alatti kriptában folyó ásatás során találtunk. (27. kép) A borda egyszerű formáról árulkodik, egy

⁶¹ Balla Pál: *A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól* – 7. oldal

négyszet keresztmetszet, melyből kifaragtak mindkét csúcsból egy-egy, a négyszet oldalának egyharmadával megegyező sugarú körcikket. A kerengőből nyíltak a kolostor termei, mint például a konyha, refektórium, káptalanterem, sekrestye, stb.

A sekrestye ma is látható keleti zárókövén Mária rózsza, a nyugatin pedig hatágú köcsillag őrzi a domonkosok motívumrendszerének elemeit. A Mátyás terem hálóboltozata könyvtártermet vagy a főbejárat átjáró csarnokát sejteti.⁶² Ezt mind Bágyúj Lajos, mind Balla Pál leírja, arra hivatkozva, hogy kívülről egy csúcsíves ajtónak látszik a belülről csúcsíves ablaknak tűnő nyílás.⁶³ Ez a mai napig látható, viszont Bágyúj Lajos szerint a nyílással szemben a várfalban szintén látható egy befalazott nyílás, viszont ez mára már nem látható, feltehetően a várfalon végzett javítási munkákból kifolyólag.(28. kép) Ugyanis a várfal eléggé romos állapotban volt, és, hogy megőrizték az utókor számára, megerősítették azt, valamint kipótolták a hiányzó részeket, de mindezt a műemlékvédelem szempontjait betartva, olyan falazási móddal falaztak, ami nem volt jellemző a középkorra, vagyis a sorokat körülbelül 60 centiméterenként egy vastag fugával választották el.(28. kép) Ezzel egy egységes képet adva a várfalnak, viszont mégsem gondolja senki, aki ért hozzá, hogy ezt a középkorban falazták.

A nyugati oldalon furcsaságra lehetünk figyelmesek. Míszerint a kolostor mai fala nem más, mint a kerengő nyugati fala. Ezek szerint a kerengő csupán két oldalról csatlakozott a kolostor épületeihez, a harmadik oldalán a templomhoz, a negyedik oldalán, meg az utcához.(felmérési tervek – földszinti alaprajz) Ha alaposan megvizsgáljuk a kolostorok elrendezéseit, akkor elmondható, hogy a kerengőt három oldalról a kolostor épületei, a negyedik oldalról pedig a templom fala határolja le. A mi esetünkben a negyedik oldalról hiányzik az épület. De ez nem volt így mindig. Balla Pál építésszámológép leírásából⁶⁴ kiderül, hogy amikor a csatornát akarták bekötni, feltörték a kolostor előtti úttestet, és az úttest tengelyében találtak egy 1 méter széles kőfalat, mely párhuzamos a kolostor falával. Mi ebből arra következtetünk, hogy eme fal nem más, mint a kerengő nyugati oldalát lezáró épület maradványa, annak alapfala. Ha ez igaz, akkor a kolozsvári ferences templom kerengője szabályos elrendezésű. (9. ábra) Hogy megállapíthassuk az itt elhelyezkedő helyiségek méreteit, kapcsolatát, szükséges

⁶² Balla Pál: *A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól* – 5. oldal

⁶³ Balla Pál: *A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól* – 5. oldal

⁶⁴ Balla Pál: *A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól* – 22. oldal

lenne elvégezni az úttest felbontását, és ásatást kellene végezni. Arról mindez idáig semmi adatunk nincs, hogy mikor és miért bontották le a kolostornak eme szárnyát. Megállapítható viszont, hogy a mai főhomlokzat akkor épülhetett, amikor a kolostor második emelete, a kései gótikus időszakban.

Az első emelet hasonló elrendezésű volt, mint a földszint. A mai kerengő nyugati falában találhatunk gótikus ablakkeretezéseket, melyek a dormitorium ablakai lehettek.(29. kép) A fal, melyben eme keretek találhatóak, a gótikus kerengő feletti fal, ebből látszik, hogy a dormitorium a kerengő fölé is benyúlt. A refectorium felett, az első emeleten található a refectorium boltozata, helyiséget itt nem lehetett kialakítani, így ezen a részen az árkád felett semmilyen építmény nem volt. Az épületegyüttes keleti részén, a sekrestye és a szentély közötti helyiségben lehetett felmenni az emeletre. Itt egy folyosóra érkeztünk, ami az alatta lévő kerengő felett helyezkedett el. Erről a folyosóról nyíltak termek, melyeknek a mai napig gótikus boltozatai vannak.

II.4.2.2 Homlokzat

A kolostor homlokzata csupán a keleti oldalon, valamint az északi oldalon, és az udvar északi oldalán maradt fent. A többi helyen vagy elé építettek egy folyosót, vagy lebontották. Viszont elég információ és támpont maradt fenn, hogy az alapján tudjuk rekonstruálni az eredeti állapotot. A korai gótikus periódusban a homlokzat kétszintes, csúcsíves ablakokkal, melyek mérművekkel voltak díszítve. Elvi rekonstrukciót végeztünk erre a periódusra is, melyet a függelékben megtalál. (9. ábra)

II.5 ÉRETT GÓTIKA

II.5.1 A domonkos templom

II.5.1.1 Templomtér

Kolozsvár gyarapodásnak indult, és egyre több ember adományozott javakat a különböző szerzetesrendeknek. A domonkosokkal sem volt másképp, Hunyadi János alapítványa lehetővé tette 1455-ben,⁶⁵ hogy a templomukat és a kolostorukat mind renoválják, mind átépítsék. Lebontották a fa mennyezetet, és helyébe boltozatot emeltek. A szentélyben már megvolt a boltozat, így a hajóban folytatták tevékenységeiket. Itt belső támpilléreket alkalmaztak, mivel a már álló kolostor kerengője útban volt. (10. ábra) De éppen emiatt a falat kívülről meg is támasztotta. A déli oldalon nem volt épület, így ide támpilléreket kellett volna építeniük. Viszont építészetileg oldották meg a feladatot, a templom déli oldalára terveztek egy kápolnasort. Ezt 1455 után kezdték el építeni, szintén adományokból. Miután elkészültek a kápolnák, a kápolnák feletti falszakaszt még megtámasztották kívülről is támpillérekkel is, ez után elkezdődött a hajó beboltozása. Ez 1521-re készült el. Ekkor nyerte el a templom végső formáját, melyet közel háromszáz évig meg is őrzött. A késő gótika stílusát viseli magán, egyhajós, mérete azonos a mai állapotéval, csupán a boltozat van más magasságban. A szentély az egész templom hosszának egyharmada. A templom koronázó párkányzata közel 5 méterrel volt magasabb a mai állapotnál, a padlástérben jól látszik, meddig ért fel az eredeti párkánya a hajónak. A mai barokk tornyot a templom megmaradt nyugati falára terheltek rá. Szerkezetét tekintve háromrészes, melyet néhányan három hajósnek is gondoltak, viszont ez teljesen kizárható. Igaz, hogy a déli kápolnasor átjárható volt, nem különálló kápolnákból állt, hanem egy „mellékhajóból”, amiben oltárok voltak elhelyezve. Így a templom kissé aszimmetrikus hatást keltett, de ez a mai napig így van. Az északi falon soha nem volt nyílás, sem mellékhajó. A hajó boltozata elképesztően szép lehetett. Mivel a Farkas utcai, és a dési templomot ugyanaz az építőműhely építette, boltozatuk hasonló lehetett. Igaz, hogy a Farkas utcai templom boltozata beszakadt, és most egy későbbi boltozat látható benne, (30. kép) a dési templomé szintúgy, aminek a helyén egy kazettás mennyezet található (31. kép), de a dési

⁶⁵ *Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 5. oldal*

templomban megtalálhatóak az eredeti borda indítványok. Ezeket rekonstruálva egy dongára szerkesztett parleri boltozatot kapunk. Sokan csillagboltozatként rekonstruálták, tévesen, egy elképzelés szerint hálóboltozat lehetett a hajóban, és a szentélyben egyaránt, belső támvégek nélkül, azonban, aki járt már a templom padlásterében, az nem is mer ilyeneket elképzelni, mert a szeme előtt vannak a bizonyítékok. A belső támpillérek egy az egyben ugyanolyanok, mint a Farkas utcai, valamint a dési református templomban. Egy téglatest keresztmetszet, melynek egyik oldalán egy félkör található. (32. kép) A támpillérek fejezet nélküliek, ezzel is jelezve, hogy az érett, késő gótikában faragták ki őket. A sarkokban nem volt támpillér, mivel statikailag nem volt rájuk szükség, itt a sarokban található gyámkőből indult ki egy apró oszlop, melyből aztán indaszerűen a bordák ágaztak szét. Hasonlóan, mint a szentélyben. A templom boltozatának bordáit megtaláltuk a kolostor déli folyosója alatt található kriptában.

II.5.1.2 Kápolnák

A déli oldalon nem volt épület, így ide támpilléreket kellett volna építeniük. Viszont építészetiileg oldották meg a feladatot, a templom déli oldalára terveztek egy kápolnasort. Ezt 1455 után kezdték el építeni⁶⁶, szintén adományokból. A szentélytől nyugat felé haladva a kápolnák a következő sorrendben voltak megtalálhatóak: Szent Antal kápolna, Rózsafüzér kápolna, Szent Sebestyén kápolna, valamint Szent Fábián kápolna.⁶⁷ A kápolnák építtetői saját családjuk részére kriptákat építettek az általuk szponzorált kápolna alá: a 15. század második felében Dengelegi Pongrácz János erdélyi vajda özvegye, Erzsébet asszony, saját költségén emelte a Szent Antal tiszteletére szentelt kápolnát.⁶⁸ 1491-ben Somkerekai Erdélyi János neje, Justina, valamint Somkerekai Erdélyi Tamás és Márton jobbra saját költségükön emelték a Szent olvasóról elnevezett kápolnát, mely alá Erdélyi János és neje, valamint lányuk temetkezett.

A kápolnában szintén valamilyen érett bordás boltozat lehetett, feltehetően csillagboltozat, viszont erre sajnos nincs bizonyítékunk. Viszont az jól kivehető mind az alaprajzból, mind szabad szemmel bejárva a templomot, hogy a kápolnák ebben a periódusban átjárhatóak voltak, szerkezetük úgy viselkedett,

⁶⁶ *Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 5. oldal*

⁶⁷ *Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 5. oldal*

⁶⁸ *Magyar Sion folyóirat, 1866. év – 562. oldal*

mint egy mellékhajó. Kívülről csúcsíves ablakok díszíthették, melyeknek mára semmi nyoma nem maradt.

II.5.1.3 Kripták

Az előző periódushoz képest kriptaeépítés történt. A templom hajója alatti térről jelenleg semmi információnk nincs, elképzelhető, hogy alatta kripa található. Egy későbbi kutatás elengedhetetlen eleme lenne, hogy a templom padlóját a padok alatt megbontsák, és egy feltárást végezzenek. Nem csupán arra derülne fény, hogy van-e altemplom a hajó alatt, hanem arra is, hogy a szentély alatt található római fal merre folytatódik.

II.5.1.4 Homlokzat

Nagy változások történtek a homlokzat terén a templom fejlődése során. A beboltozás okán kívül támpillérek jelentek meg, melyek a homlokzatnak egyfajta ritmust adtak. (14. ábra) A templom hajójának déli oldalán elhelyezkedő román kori torony ablakait is átépítették csúcsívesekre. Megjelent továbbá egy mellékhajó, ami gyakorlatilag a kápolnasor volt. Impozáns látványt nyújthatott a hatalmas magasságú templom Kolozsvár régi szűk utcáiban, hatalmas nagy ablakaival.

II.5.2 A protestáns templom

II.5.2.1 Története

A szerzeteseket 1551 decemberében próbálták először kiűzni rendházukból, sikertelenül, majd végül 1556-ban sikeresen kiűzték őket.⁶⁹ Ezt a Petrovics féle forradalom intézte el. A heves ellenállást megtorolva, a bitorlók lebontották a Szent Antal kápolnát, és a helyére árnyékszéket építettek.⁷⁰ Ezzel meggyalázva a szent helyet. Kezdetben a lutheránusok birtokolták a templomot, majd a reformátusoké lett. Nem sokáig, mert az unitáriusok kapták meg ezek utána templomot, és a rendházat, ahol berendezték saját főiskolájukat. 1600-ban, Bethlen Farkas beszámol a templom boltozatának ismeretlen okból való beomlásáról. Feltehetőleg földrengés okozhatta, és valószínűleg nem omolhatott

⁶⁹ Magyar Sion folyóirat, 1866. év – 563. oldal

⁷⁰ Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 6. oldal

be az egész boltozat, mivel újraboltozásról nem esik szó egyetlen forrásban sem, csupán a boltozat helyreállításáról.⁷¹ 1609-től ismét a reformátusoké lett a templom, melyet helyrehoztak, viszont többé nem tartottak benne istentiszteletet, csupán profán célokra használták.⁷² Viszont a kolostor továbbra is az unitáriusok tulajdonában maradt.

II.5.2.2 Átalakítások

A reformátusok, mint tudni illik, a puritán belsőt és külsőt kedvelték. Bágyúj Lajos szerint ennek esett áldozatául a templom szentélyének északi falán öt gótikus ablak.⁷³ Viszont a padlástérben jól látszik, hogy a szentély északi falán nyílás nem volt, csupán a szentély déli falán voltak nyílások. Ezek maradványai a mai napig láthatóak befalazva, míg az északi falon semmi sem látható. Viszont ami valójában is megtörtént, hogy 1612-ben befalazták a kolostort és a templomot összekötő kapukat, hogy elkülönüljenek az unitáriusoktól.⁷⁴ Ekkor falazták be, és alakították át a hajó nyugati falán található nagy csúcsíves nyílásokat is, a középső helyébe egy négykaréjos rózsablakot építettek be. (15. ábra) Valószínűsíthetően egy előcsarnokot is emeltek a templom bejárata elé, hasonlóan a Farkas és a Prágai Havas Boldogasszony templomnál megfigyelhető módon. (33. kép) Ezáltal a templom sötétebb lett, dicsőségéből is sokat veszített.

II.5.3 Kolostor

II.5.3.1 Építés, alaprajzi elrendezés

A templom beboltozásával párhuzamosan a kolostor is kibővült. Bágyúj Lajos szerint ekkor kapta meg a második emeletet. Feltehetőleg a lebontott nyugati szárny köveiből építették meg. A teljes nyugati szárnyat lebontották, csupán a kerengő fala maradt meg, valamint az emeleten található dormitorium fala. (10. ábra) A kolostor utcai homlokzatát körülbelül 6,5-7 méterrel beljebb hozták, a mai látványt kialakítva. A reprezentatív helyiségekben nagy nyílásokat hoztak létre, négyszögű keretezéssel.

⁷¹ Bágyúj Lajos kézírata – 84. oldal

⁷² Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 6. oldal

⁷³ Bágyúj Lajos kézírata – 86. oldal

⁷⁴ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 6. oldal

II.5.3.2 Homlokzat

A homlokzatban sok változás történt. Az eredeti nyugati homlokzatot lebontották a nyugati szárnyal együtt, és beljebb hozták, a ma is látható helyére. Ekkor cserélték a nyílásokat is ki kései gótikus keretezésűekre.

II.6 ELSŐ BAROKK ÁTÉPÍTÉS

II.6.1 Templom

II.6.1.1 Rövid történet

1603-ban Basta császári hadvezér a kolostort elvette az unitáriusoktól, és a jezsuitáknak adományozta.⁷⁵ Majd 1608-ban, Báthori Gábor fejedelem, a reformátusoknak adományozta az épületegyüttest. Lipót király rendelete értelmében, 1693-ban kapta vissza a katolikus egyház a templomot, és a hozzá tartozó kolostort.⁷⁶ Ekkor a jezsuiták kezére bízták az épületegyüttest. Három évvel később, 1696-ban nagy tűzvész pusztított Kolozsvár szerte,⁷⁷ mely a templomot és a kolostort sem kímélte. A szükséges javításokat elvégezték, hogy a főiskolájukat megnyithassák a tanulni vágyó fiatalok előtt. Az épületegyüttes fenntartásával nem sokat foglalkoztak, mivel ekkor építették saját templomukat fel, mely Kolozsvár, és Erdély első barokk temploma lett. 1724-ben elhagyták az óvári templomot, és 1725-ben már a saját templomukat szentelték fel.⁷⁸

Miután a jezsuiták elhagyták a rossz állapotban lévő épületegyüttest, ferenceseket hívtak be Kolozsvárra, és az ő birtokukba került. A ferencesek rég óta tevékenykedtek Kolozsváron, de a reformáció terjedtével elűzték őket innen, ősi központjukat, a Farkas utcai templomot már nem kapták vissza többé.⁷⁹

1725. június 13-án vehették ismét birtokba hivatalosan az ősi domonkos templomot és kolostort.⁸⁰ Nagyon rossz állapotban kapták meg az épületet, utolsó perceit élte. Nem sokkal később, 1727 nyarán hirtelen beomlott az egész mennyezet, használhatatlanná téve a templomot szakrális célok végzésére.⁸¹ Nem volt más választásuk, el kellett kezdjék az újjáépítést. Ekkor már a barokk stílus volt a közkedvelt, új irányzat, a ferencesek szelleméhez jobban kötődő stílus. Az átépítés tervezője ismeretlen, viszont sejthető, hogy egy bécsi szerzetes lehetett.

A barokk stílus Bécsen át érkezett Kolozsvárra. A bécsi udvar papjai jezsuiták voltak, így építészetükben erős spanyol hatás érvényesült, ahogyan az

⁷⁵ *Magyar Sion folyóirat*, 1866. év – 563. oldal

⁷⁶ *Magyar Sion folyóirat*, 1866. év – 565. oldal

⁷⁷ *Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 6. oldal

⁷⁸ *Magyar Sion folyóirat*, 1866. év – 565. oldal

⁷⁹ *Bágyúj Lajos kézírata* – 86. oldal

⁸⁰ *Magyar Sion folyóirat*, 1866. év – 565. oldal

⁸¹ *Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 7. oldal

óvári templomon is. Ugyanakkor erős a hasonlóság a dési ferences templommal, melyet Dimien Gábor ferences házfőnök tervezett, lehetett a tervezője akár ferences is.⁸²

A ferencrendiek egy kolduló rend, hatalmas földjeik voltak, viszont még így sem volt elég pénzük a templom helyrehozatalára. Így támogatókat kerestek, akik segítenek nekik megvalósítani elképzelésüket. A leghíresebb, aki hatalmas adományokat adott a rendnek, Gróf Kornis Zsigmond.⁸³ 1728-ban indult meg az építkezés, és viszonylag hamar, 1730-ban már fel is szentelték a templomot. Először is a boltozatot építették meg. Az új boltozat alacsonyabbra került, és formájából fakadóan nagyobb oldalnyomása volt, mint az eredeti gótikus boltozatnak. Ez repedéseket okozott a falakon, melyeket sürgősen ki kellett javítsanak. A gótikus ablakokat is befalazták, és kisebb, barokk ablakokat nyitottak bennük. A kápolnába nyíló csúcsíves nyílásokat félkörívesvé tették, így végérvényesen eltűnt minden gótikus jegy. A kápolnákat is átépítették teljes mértékben, ezek költségét az adományozók teljes mértékben magukra vállalták, cserébe ide temetkezhetek.

Miután a belső munkálatokkal készen lettek, a templom külsejét is átépítették, ezzel végérvényesen eltűnt minden gótikus elem kívülről és belülről egyaránt.(felmérési tervek – templom homlokzatai)

II.6.1.2 Templomtér

A templombelső teljes átalakításon esett át, miután a boltozata beomlott. Az új boltozat jóval alacsonyabbra került az eredeti gótikus boltozatnál, formájából adódóan nagyobb oldalnyomást fejtett ki a falakra, mint elődje,(16. ábra) melyből repedések keletkeztek a szentélyzáró falában, valamint a hajóban egyaránt. Ezeket vasalással gondolták megoldani. Falkötő vasakat helyeztek el a falakban, melyeket a tetőszerkezet kötőgerendáira horgonyoztak le. Ez egy ideig jó megoldásnak tűnt, viszont hamar kiderült, hogy, ha a boltozat nyomja ki a falat, akkor a fal húzza a kötővasat, ami ezáltal húzza lefele a kötőgerendát, ami ráterhel a boltozatra, előidőzve még nagyobb nyomóerőt. Ez a megoldás cirka negyven évig működött. Az új boltozat fiókos dongaboltozat, mely a barokk stílus egyik elhagyhatatlan eleme. A római Il Gesu templom mintájára építették az ilyen

⁸² Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 7. oldal

⁸³ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 7. oldal

boltozatokat. A gótikus belső oldali támpilléreket elburkolták, hogy esztétikailag egységes képet kapjanak. Az eredetileg oszlopfő nélküli templombelső most egy hangsúlyos főpárkányt kapott, mely körbefut az egész belsőben, (34. kép) átfordulva a szentélybe is. Ekkor épült meg a templom nyugati felében a kórus, melyen barokk orgonát is elhelyeztek. A szentélyben ugyanaz a motívumrendszer lett kialakítva, mint a hajóban. Eredetileg nem voltak pillérek a szentélyben, viszont, hogy a templom egységes képet alkosson, építettek apró, statikailag teljesen fölösleges pilléreket. (11. ábra) Alapozásuk a szentély alatti kriptában látható, utólagos, silány munkára utal, csupán habarcsba dobott kövekből áll, teljesen eltér a templom szabályos alapfalaitól.

II.6.1.2 Kápolnák

A kápolnákat is átépítették, befalazták az átjárókat köztük, így különálló kápolnákká váltak. (11. ábra) Az oltárokat így beforgathatták, hogy kelet felé nézzenek. A kápolnák sorrendje kelet felől haladva a következő: Szent Kereszt kápolna, Szent István kápolna, Nepomuki Szent János és Szent Klára kápolna. A lerombolt Szent Antal kápolna helyébe épített árnyékszékét lebontották, és ismét kápolnát építettek a helyébe, a Szent Kereszt kápolnát.⁸⁴ A kápolnák boltozata függőboltozat, mely szintén az Il Gesu hatása. A kápolnák alatt kripták találhatóak. A Szent kereszt kápolna építésekor a régi tornyot lebontották, köveit felhasználták az új torony építésekor.

II.6.1.3 Kripták

A barokk kor a kripták építés nagy korszaka volt. Köszönhető ez a terjedő járványoknak, valamint az igénynek, hogy szent földben alhassák örök álmukat. Jelenleg öt kriptáról van tudomásunk, de feltehetőleg még továbbiak vannak.

Az első, és legfontosabb kripták a szentély alatt lévő. (felmérési tervek – pince alaprajz) Az T alaprajzú folyosójából minden irányba nyílnak sírok. Három sorban helyezkednek el a fülkék egymás felett, egy-egy koporsónyi nagyságúak. Vékony, 14 cm-es tömör téglából falazták a fülkék falait, lapos boltozat választja el őket függőleges értelemben. A fülkék mélysége változó, ahol az utólagos pillér alapozása található, ott rövidebbek a sírok. A T folyosó északi falában található fülkék mögött két darab ossarium található. Létezésüket rég óta tudták, források

⁸⁴ *Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 7. oldal*

alapján, Vörös András dolgozatában le is rajzolta a mélységét, viszont még senki sem mászott be felmérni méreteit. Mi voltunk az elsők, akik bemerészkedtünk. A csontok érintetlenek voltak, (35. kép) egy négyzetes térből állt, melyet dongaboltozat fedett. Egyes elképzelésekkel ellentétben az ossariumba nem lehet a külső térből lejutni. A másik ossarium létezéséről csak fogalmunk van, abban nem jártunk, egy vésett lyukat készítettünk a falban, melybe egy acél botot dugtunk, és nem ütköztünk akadályba. E kamra még feltárássra vár. A kriptának valószínűleg a szentélyből lehetett a lejárata, a mostani lejárát utólagosan vésett nyílás a román kori falon. Ez a kriptá volt a jezsuita atyák saját temetkezési helye, magukat római számokkal jelölték.⁸⁵ 1725-ben, mikor felszentelték saját templomukat, halottaikat elszállították a kriptákból. Később a ferencesek használták saját célokra 1729-től kezdve, és szintén római számokkal jelölték magukat.⁸⁶ E számozás szerint 44-ig jutottak el.

A következő kriptá az úgynevezett Kornis kriptá. Nevét építtetőjéről kapta, Gróf Kornis Zsigmondról, aki a kriptá feletti kápolnát is építtette. A Kornis kriptá három kamrából áll. (felmérési tervek – pince alaprajz) A kamrák északi és déli falaiban helyezkednek el a fülkék. A kamráknak donga boltozata van, a fülkék itt is három sorban helyezkednek el. Lejárata eredetileg az utcáról nyílt, de később befalazták, és a Szent Kereszt kriptából nyitottak egy lejárót. Néhány sírt már kifosztottak, de még találunk épen maradt fülkét is.

A Kornis kriptá mellett található a harmadik kriptá, a Torockai család kriptája⁸⁷, a Szent József kápolna alatt. Ide ma nincs bejárát, a templom 80-as években végzett felújítási munkálatai során találták meg a lejárót, és látták, hogy a sírok épek, fosztogatók nem jártak itt, ezért a bejárátot visszafalazták, és a templom beton padlójának leöntése után végleg lezárult a bejárát.⁸⁸ Balla Pál leírása szerint hasonlóan 3 sorban helyezkednek el a fülkék, az utca tengelyére merőlegesen. E kriptá tanulmányozása a jövő nemzedék számára biztosított.

A negyedik kriptá a mai Lorettói – kápolna alatt helyezkedik el. (felmérési tervek – pince alaprajz) Eredetileg a Szent Klára kápolna alatt volt megtalálható, viszont a Lorettói – kápolna építése a Szent Klára kápolna rovására ment végbe. E

⁸⁵ *Magyar Sion folyóirat, 1866. év – 565. oldal*

⁸⁶ *Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 7. oldal*

⁸⁷ *Balla Pál: A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól – 7. oldal*

⁸⁸ *Balla Pál: A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól – 7. oldal*

kriptába a kórus alatt található lépcsőn lehetett lejutni, melyet szintén a templom beton padlójának készítésekor lefalaztak. Viszont egy csapóajtót nyitottak a Lorettói – kápolnába vezető ajtó küszöbében, mivel e kriptába helyezték el a templom fűtéséül szolgáló kazánházat. A sírok itt is épek, mivel külső térből nem volt megközelíthető.

II.6.1.4 Homlokzat

Az előző gót stílus uralta homlokzatformáláshoz képest merőben nagy változásokra lehetünk figyelmesek. A barokk formavilágához hozzátartozó konvex konkáv ívek alkalmazása ezen esetben a meglévő gótikus támpillérek felhasználásával került kivitelezésre. (felmérési tervek – templom nyugati homlokzat) Ugyanis a nyugati homlokzaton a támpillérek rézsűsen támasztották meg a hajó sarkait, és eme támívekre a barokk ráfalazta burkolatait, és létrehozta a mai dinamikusan kiugró, beugró homlokzatot. A nyugati falat visszabontották, mivel az új barokk boltozat alacsonyabbra került, így a hajó falai is alacsonyabbra kerültek. Azonos magasságba hozták őket a szentély párkányzatával. Feltehetőleg a nyugati falat középen csupán háromszög formában bontották vissza, hogy az új barokk tetőszerkezetnek egy oromzást adhasson. Feltehetőleg hasonlóan lehetett lekontyolva a templom, mint a mellette levő kolostor oromzata. A többi homlokzat tekintetében ekkora mérvű változásra nem lehetünk figyelmesek. Csupán a nyílászárókat alakították át barokk stílusúra, az újjáépített kápolnasor homlokzata már eleve barokk ablakokkal épült.

II.6.1.5 Torony

A templom egyetlen tornya, ami a hajó déli oldalán állott, 1627. augusztus 25-én felrobbant.⁸⁹ A toronyban lőport tároltak, melybe villám csapott bele, ezáltal robbanást előidézve. A torony darabjai komoly károkat okoztak a templomban. Még ugyanabban az évben visszaépítették a tornyot, melynek tetejére kakast helyeztek.⁹⁰ Ezt a kakast 1636. február 7-én a szél ismét leverte. A torony alá temették Herczeg Zsigmondot, Rákóczy György fiának hopmesterét

⁸⁹ *Magyar Sion, 1866 év – 564-565. oldal*

⁹⁰ *Magyar Sion, 1866 év – 564-565. oldal*

1638. február 2-án.⁹¹ Később, a Kornis Kripta, valamint az új torony építésekor lebontották, köveit felhasználták.

II.6.2 Kolostor

II.6.2.1 Alaprajzi elrendezés

Az 1697-es nagy tűzvész kiterjedt a kolostorra is.⁹² Akkorra kárt okozott benne, hogy jó részét le kellett bontani egészen az alapfalakig, majd újra felépíteni, viszont már „dívó antikizáló modorban”, ahogyan a Magyar Sion szerzője fogalmaz. Sok helyen megerősítésekre is szükség volt, mivel a kerengő pillérei erősen dőltek kifelé a boltozat nyomása miatt. (11. ábra) Az összeomlást megakadályozandó viadukt motívumot, vagyis egy támpillér rendszert építettek a régi kerengő falai elé. A kolostor nyugati részén a kerengő elé nem támvéket építettek, hanem egy új kerengőt, és a kerengőből „három csinos helyiséget” hoztak létre.⁹³ A beomlott, vagy erősen megrongálódott boltozatokat barokk függőboltozatokra, esetleg dongaboltozatokra cserélték. Ez a mai napig meghatározó szerepet játszik a terek hangulatában. A kolostor átjárhatóvá vált ismét az új kerengőnek köszönhetően, egy második emeletet is ráépítettek a régi falakra. Az átépítést leginkább magán viselő rész a kolostor északkeleti sarkán található, a többi épületszárny vonalvezetéséből kilógó, enyhén elforduló épületrész. Valószínűleg ez sérült meg a leginkább, falai ma jórészt téglából vannak, ami a barokkra jellemző. Viszont onnan tudjuk, hogy a középkor folyamán állt már eme épületrész, mert ha az alaprajzot nézzük, akkor ugyanolyan szélességben futnak benne a főfalak, mint a káptalanteremnél és a sekrestyénél. (11. ábra) Ha későbbi hozzátoldás lenne, akkor alaprajzilag egy négyzetes térbe nem a mai kiosztás szerint hozták volna létre a helyiségeket, hanem szimmetrikusan, középen vezetve a főfalat. Egy másik érv az épület nagy múltját illetően a pincetér, ami alatta van. Falai merőlegesek a várfalra (7. ábra), továbbá a kriptákban talált más római kori falakkal egy koordinátarendszerben megadható. Ez a koordinátarendszer a kolostor és a templom koordinátarendszerével nem azonos. Elmondható tehát, hogy ez a sarok építmény nagy múltra tekint vissza, viszont ez a leginkább átépített része a kolostornak. Ha a tetőszerkezetben

⁹¹ *Magyar Sion, 1866 év – 565. oldal*

⁹² *Magyar Sion, 1866 év – 565. oldal*

⁹³ *Historia Domus*

vizsgálódunk, akkor arra lehetünk figyelmesek, hogy egy különálló toronyként lehetett kialakítva, a mai napig láthatóak a fiókváltó gerendák, melyek ma funkció nélkül a padlástér közepén helyezkednek el. (felmérési tervek – tetőszerkezet alaprajz)

II.6.2.2 Homlokzat

Kívülről a kolostor homlokzata is átalakult. Igaz, hogy manapság nem érzékelhető, köszönhetően Möller úr tevékenységeinek, de a nyílások át lettek építve a barokk stílusnak megfelelően. (36. kép) Nem is pontos az átépítés szó erre. A nyílások egy teljesen más rendszerben, új nyílásokként lettek kialakítva, befalazva az eredeti nyílásokat. Eme változtatások főként az első és a második emeleti nyílásokra jellemzőek. A belső udvart tekintve szintén új nyílásokról beszélhetünk, valamint egy teljesen új homlokzatról a nyugati oldalon. Ezzel a változtatással a belső udvar 1-2 aránya megváltozott, keresztmetszete leszűkült, és a ráépítéseknek köszönhetően nyomasztó érzés fogja el az itt tartózkodókat.

II.7 MÁSODIK BAROKK ÁTÉPÍTÉS

II.7.1 Templom

II.7.1.1 Templomtér

1724-ben a ferencesek kezére került a templom és kolostor, ahol a mai napig tevékenykednek.⁹⁴ A templomtérben kisebb nagyobb átalakítások történtek. Helyet kapott a lettner, azaz a szentélyrekesztő, mely puha mészkőből volt kifaragva, ajtaja tölgyfából készült, és az egész egy műmárvány festést kapott. A ferencesek érkezésével új oltár épült, felhasználva a régi oltár alapfalait. Az oltár fő eleme a forgatható oltárkép, ami három szobrot jelent. Mindig az éppen aktuális szent szobrát tudják így beforgatni a középpontba. A hajóból nézve igazi mestermű, uralta a szentély lezárását, eltakarva a nyolcszögzáródást. Az előző oltár ezt nem takarta el, ezt onnan tudjuk, hogy a szentély nyolcszögzáródásának déli falában, ahol eredetileg gótikus ablak volt, a barokkban átépítették barokk ablakra, ólomüvegezéssel látták el, viszont az új oltár építésekor ez az ablak az oltár mögé került, elvesztette funkcióját, így befalazták. (37. kép)

II.7.1.2 Kápolnák

Egy új kápolna épült a torony építésével egyidejűleg. A Lorettói – kápolna 1732-ben épület Szent Klára kápolna átépítésével jött létre.⁹⁵ A Szent Klára kápolnát Nápolyiné Fenvinczi Klára nővér saját költségén építette, ez volt a negyedik, záró kápolna.⁹⁶ 1745-ben készült el az új Lorettói ház nevet viselő kápolna, mely hű mása a Lorettóban található Szent Háznak.⁹⁷ A Szent Klára kápolna arányai négyzetesek voltak, így meg kellett toldani egy a homlokzatba nem illő apró félnyeregtes épületrésszel. (12. ábra) Ennek az volt az ára, hogy az eredeti gótikus oromfalat át kellett törni.⁹⁸ A kiváltásról egy ékelt tölgyfa gerenda gondoskodott, melyet kockázatos volt kivenni, ezért körbefalazták. Ezzel statikai problémát okozva az utókor számára. A kápolna dongaboltozatot kapott, hasonlóan az eredeti Lorettóban találhatóéhoz, oldalán nagy ablak nyílt,

⁹⁴ *Magyar Sion, 1866 év – 565. oldal*

⁹⁵ *P. Benedek Fidél: A kolozsvári ferencesek kétszáz éve – 4. oldal*

⁹⁶ *P. Benedek Fidél: A kolozsvári ferencesek kétszáz éve – 4. oldal*

⁹⁷ *P. Benedek Fidél: A kolozsvári ferencesek kétszáz éve – 3. oldal*

⁹⁸ *Balla Pál: A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól – 11. oldal*

hasonlóan, mint a többi kápolnán. Bágyúj Lajos szerint a kápolna megépítése statikai megfontoláson alapult.⁹⁹ Ezt a feltevést Balla Pál leírása cáfolja, ugyanis a kápolna megépítése nemhogy támasztotta volna a nyugati főfalat, hanem épp ellenkezőleg, a főfal támasztópillérét gyengítette meg.¹⁰⁰ Elmondható tehát, hogy az a sokak által Bágyúj úrtól átvett mondat, miszerint a kápolnát a torony megtámasztás miatt építették nem igaz.

II.7.1.3 Kripták

Az ötödik kriptá az úgynevezett új kriptá. (felmérési tervek – pince alaprajz) Nevét jelzi, hogy ez a legújabb kriptá. A kolostor déli folyosójának padlója alatt található, építése 1762-re tehető. A templom falából vizsgálat során megállapítható volt, hogy utólag ásták ki, és alakították ki kriptának. A fülkék a kriptá folyosójának északi falában helyezkednek el, szintén három sorban. További sírfülkék helyezkednek el a folyosó keleti falában. A kriptá eredeti lejárata szintén a templomtérből volt, a kórus alatt elhelyezett lépcsőn lehetett lejutni. Ezt szintén befalazták, vagyis inkább úgy fogalmaznánk, hogy beépítették, ugyanis két sírfülkét alakítottak ki benne. Balla Pál szerint további kripták lehetnek a sekrestye alatt, valamint elképzelhető, hogy a refektórium alatt is található kriptá. Kutatásunk során a refectorium alatti pincéből nyíló helyiségből egy csúcsíves nyílás felső zárókövére lettünk figyelmesek, mely nyílás azonban jelenleg a föld szintje alatt található. Szerintünk a befalazott nyílás túloldalán szintén pince, vagy kriptá lehet. E rejtélyes helyiség a káptalanterem és a sekrestye alá vezet.

II.7.1.4 Homlokzat

A homlokzaton csupán a szentély nyolcszögzáródásán található ablak befalazása, valamint a Lorettói – kápolna, valamint az új torony megépítése változtatott. A kápolna nyúlványa sem arányaiban, sem tömegében nem illeszkedik a templomhoz. Egy apró ajtó, és egy dombormű található rajta. A faragvány szövege a következő:

„Domus Laurentana Verbi Incarnati e Virgine Nati Venerationi populi proponitur.”

⁹⁹ Bágyúj Lajos kézírata – 100. oldal

¹⁰⁰ Balla Pál: A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól – 20. oldal

(A Szűztől született megtestesült Igének Lorettói Háza áll itt a népnek tiszteletadásra.)¹⁰¹

II.7.1.5 Torony

1740 és 1743 között épült meg a ma is látható torony.¹⁰² A tornyot három részre taglalja a gazdagon díszített párkány. Szerkezetét tekintve a torony két köpenyfalból áll, melyek között gyenge habarcsba rakott kövek voltak, köztük nagy hézagokat hagyva.¹⁰³ A torony vizsgálatakor arra lehetünk figyelmesek, hogy talán két fázisban épülhetett. A fa létrákon és pallókon járkálva, megmértük az eredeti földemkiosztások nyílásainak mélységét, és jóval a mai torony sisakja alatt találtunk egy szintet, ahol átlósan futottak ki gerendák egykor, egészen ki a külső térbe. Ez arra enged következtetni, hogy valaha itt egy korábbi toronysisak lehetett, mely leégett a köztes szintekkel együtt, és ez után magasíthatták meg a tornyot a mai állapotára. A tüzesetről van információnk, viszont az újjáépítésről, valamint a változtatásokról sajnos nincs.

II.7.2 Kolostor

II.7.2.1 Alaprajzi elrendezés

1771-ben, a kolostor déli kerengőjét átépítették.¹⁰⁴ Ennek szintén statikai okai lehettek. Említettük, hogy az új boltozat gondokat okozott a falakban, repedések jelentek meg, és ezt vonóvasakkal orvosolták. 40 évig bírta is a terheket, aztán ismét mozogni kezdett. A szerzetesek ez időben voltak a legtöbben¹⁰⁵, így célszerűnek látszott úgy megoldani a problémát, hogy egyúttal új cellákat is létrehozassanak. Ezért a templom falának megtámasztására megépítették a kolostor déli kerengőjét körülépítve az új barokk cellasort, mely fel tudta venni a boltozat oldalnyomását. Az épületrész felhúzása után a gótikus kerengőt lebontották. (12. ábra)

¹⁰¹ P. Benedek Fidél: *A kolozsvári ferencesek kétszáz éve* – 3. oldal

¹⁰² Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 8. oldal

¹⁰³ Balla Pál: *A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól* – 10. oldal

¹⁰⁴ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 7. oldal

¹⁰⁵ Bágyúj Lajos kézírata – 94. oldal

II.7.2.2 Homlokzat

Homlokzat terén csupán az új déli szárny homlokzata volt a változás, melynek egységes ablakkiosztása van.

II.8 MÖLLER FÉLE REKONSTRUKCIÓ

1902-ben Gróf Majláth Gusztáv Károly püspök pénzügyi támogatásával Möller István elkezdte a templom és a kolostor rekonstrukciós munkálatait.¹⁰⁶ A templomtérben kevésbé tevékenykedett, változások a befalazott két ajtó kibontásán kívül, mely a sekrestyébe, valamint a kolostor folyosójára vezet, nem történt érdemi változás. Viszont a kolostor arculatában drasztikus változásokat idézett elő Möller munkássága.

II.8.1 Kolostor

II.8.1.1 Alaprajzi elrendezés

A barokk kor átépítései sok helyen eredeti helyiségkiosztást felborította. Így volt ez a káptalanterem esetében is. (12. ábra) Egy falat húztak fel a helyiség közepébe, mely kettéválasztotta azt. Möller visszabontotta a barokk falat, így ismét az eredeti gótikus tér arányai lettek érzékelhetőek. A földszinten az északnyugati helyiségek födémszerkezetét cserélte, a barokk boltozatokat visszabontotta, és kő gyámköveken pihenő fa födémeket épített be. A kolostorkerengő falának dőlését a barokk boltozat tovább fokozta, így azt visszabontva egyenes, vasbeton födémeket helyezett be a boltozat helyére (38. kép). A második emeleten a refektórium felett középfolyosóról két oldalra cellasorok nyíltak. (12. ábra) Ezen helyiségeket elbontotta, boltozatuk helyére vasbeton sík födémeket tervezett, a középfolyosós két oldalra nyíló helyiségekből oldalfolyosós, egyik oldalra nyíló helyiségsort hozott létre.

II.8.1.2 Homlokzat

A homlokzaton hajtotta végre a leginkább szembeötlő változást. Falkutatást végzett, (36. kép) leverte a vakolatot a falakról, és előkerültek gótikus ablakkeretezések töredékei, melyekből rekonstruálta az ablakok méreteit, formáját, majd megszüntetvén a barokk ablakkiosztást, visszaállította a gótikus ablakok sorát. Ahol a barokk annyira átépítette a falakat, hogy nem maradt semmi jel a gótikus előzményre, ott is gótikus ablakkeretezést alkalmazott.

¹⁰⁶ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története*, 9. oldal

II.8.1.3 Möller alagútja

A kolostor északi fala mentén, a pinceszinten egy szellőző alagutat alakított ki, (felmérési tervek – pince alaprajz) mely egy ember széles, és egy ember magas. Az alagút vasbetonból készült, körülbelül két méterenként vasbeton bordák támasztják meg a föld nyomásától védve így meg a szerkezetet. Működésének lényege, hogy a földből kapilláris úton felszívott nedvesség még a pinceszinten kipárolog az alagútba, mely így nem szivódik tovább fel a falban, és a földszinten a falak szárazak lesznek. Az alagútba egy középkori csatornán keresztül tudunk lejutni, (39. kép) mely csatorna egyenesen az udvar közepén lévő kút felé halad. A középkori csatornából egy nyílást nyitott, melyből egy helyiségbe jutunk, aminek a fala régebbi, mint a refektórium gótikus falazata. A rejtélyes helyiség falazata megegyezik a megmaradt várfal falazatával, ugyanazon kövekből épülnek fel, valamint a habarcs és a kőrakás mintázata is egyező. Valószínűleg a kettő egy korból, egy épületegyüttes része lehetett.

Az úgynevezett új kriptában is található egy csatornamaradvány, a templom gótikus falának tövéből indul, és szintén az udvar közepén található kút felé halad. Valószínűleg egy vízelvezető csatorna lehetett, mely a kút vizét táplálta, esetleg egy vízgyűjtő medencébe vezethetett.

II.10 XX. SZÁZADI ÁTÉPÍTÉSEK¹⁰⁷

II.10.1. Történeti áttekintés

A II. világháború után Románia erős szovjet befolyás alá került. 1946-ban a román kommunista párt átvette a hatalmat, és hozzálátott a kommunista diktatúra kiépítésének. Ennek egyik elemeként egyházellenes rendeleteket is végrehajtottak: 1951-ben kormányi határozattal a ferences szerzeteseket a dési zárdába zárták. Az általuk használt kolostort államosították, és a későbbiekben zeneiskolaként használták. A szerzetesek féltve őrzött levéltárát és könyvtárát elszállították, és ma is a Farkas utcai akadémiai levéltárban található feldolgozatlanul. Sajnos ezen források megtekintésére nem adnak ki engedélyt, így valószínűleg ezek feldolgozása csak akkor válik lehetővé, ha a ferences testvérek visszakapják tulajdonukba. Ezzel ellentétben a kommunista rendszer bukását követően lehetőség nyílt az államosított épületek visszaigénylésére, és közel három évtizedes pereskedés után 2011 szeptemberétől újra a ferencesek tulajdonába került a kolostor, és a hozzá kapcsolódó melléképületek. A felmérésünk során tehát még a zeneiskola működött az épületben, és megfigyelhettük, hogy kisebb szakszerűtlen átalakításokat végeztek az épületen az elmúlt közel 60 évben, melyek súlyosan rongálták az épületegyüttes állapotát figyelmen kívül hagyva annak műemlék jellegét.

II.10.2. Bagyuj – féle rekonstrukció

1976 és 1978 között felújításokat végeztek az épületen Bágyúj Lajos vezetésével. Ez a rekonstrukció nem volt szakszerű, így nem is készítettek pontos műszaki terveket, elszámolásokat. A kivitelezés alapját többnyire rögtönzött ötletek adták, így a felújítás nem is készülhetett el kellő színvonalú minőségben. A munkálatokról utólag készült egy román nyelvű műszaki leírás, melyből megtudható, hogy milyen területeket érintettek a munkálatok.

A felújítást a tetőszerkezet javításával kezdték: a kivitelezés nem tett eleget a tetőszerkezetekkel szemben támasztott követelményeknek, így hiányos átfedések, felületes cserepezések, hiányos szarufa-kiosztások, hiányzó szelemenek

¹⁰⁷ Balla Pál: *Műszaki leírás – A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól 1976-1978 és 1982-1986 és a Historia Domus alapján*

szakszerűtlen pótlások keletkeztek, melyek a tető beázását, valamint behajlását eredményezték.

A hajó dongaboltozatára „malterréteget” tettek a kellő leterhelés érdekében.

A templom főfalaira a padlástérben vasbeton koszorúgerendát tettek statikailag teljesen indokolatlanul. Ennek nyomát ma is megtalálhatjuk a diadalíven.

A templomtoronyra új fémlemezfedést készítettek, melyet Rédel Mihály temesvári bádogosmester készített vörösrézlemezről.

Végül a főhomlokzat lábazatának felújításába, kifaragásába kezdtek bele, amit 8 méter hosszúságban tudtak csak elvégezni.

II.10.2 Balla – féle rekonstrukció

A templom és a kolostor 1976-1978-as, kevésbé szakszerű felújítása után, 1982 és 1986 között egy alaposabb felújításra került sor, melyet Balla Pál építészmérnök vezetett. Erre a felújításra nem kaptak anyagi fedezetet sem a román műemlékvédelmi állami alapból, sem a római katolikus püspökségtől, sem pedig külföldi segélyekből. Ez azt jelentett, hogy a hívek áldozatkész adományaiból sikerült szakszerűen restaurálni az épületegyüttest.

A pénz szűkössége mellett, egyéb akadályok is adódtak, melyek közül a legfontosabb a terméskő kérdése volt. Az adott időszakban nem tudtak kellő mennyiségű terméskövet beszerezni, ezért a házsongárdi temető alatti kőfaragó műhely tartalékát illetve a földből kiásott régi kötőböket használták fel. Ezeket négy vistai kőfaragómester munkálta meg.

A burkolat pótlása mellett a nyílászárókra is kiterjedtek a munkálatok: tölgyfa ablakokat építettek be, melyet a csíkszeredai termelőszövetkezet készített; az üveget a meggyesi üveggyár készítette. Kicserélték az ablakokat a toronyban, a templom főhomlokzatán és a templom déli oldalán.

A falban keletkezett repedéseket a Református Egyháztól kölcsönkapott fúró- és torkretológéppel és a csíkszeredai út-híd igazgatóságtól kölcsönkapott

injektálógéppel tömítették be. A főbb repedések az oltár mögött valamint a templom északi falának középső támpillérénél voltak.

A főhomlokzat megerősítésére 16-20 mm átmérőjű vonóvas párokat alkalmaztak járom kötésben, melyeket két darab U10-es vasból készített gerendákkal horgonyoztak le.

A tetőszerkezet nagyon rossz állapotban volt: a felújítás előtt edényekben fogták fel az esővizet a padlástérben. Ennek megoldásaként újból átdolgozták a cserepezést, és ahol kellett kiegészítették. Balla szerint teljesen új tetőcserepek alkalmazása nem lett volna kifizetődő, mert az „új” hódfarkú cserepek nem túl időtállóak. A templom északi oldalán hiányoztak a derékszelemenek, ami a szarufák behajlását eredményezte, s a felújítás során új szelemeneket építettek be. A szentélyzáródás feletti tetőszerkezetet teljesen kicserélték.

A toronyból a padlástérbe vezető nyílást egy vasajtóval látták el, és ezen a részen az ajtó két oldalán a falba horgonyzó gerendákat építettek, melyeket a küszöbnél jobb-bal menetes csavarral megfeszítettek. A toronyban felújították a fa lépcsőket, illetve a toronysisakba való feljutás biztosítására új lépcsőt készítettek. A harangokat működtetését automatizálták, melyek kapcsolója a sekrestyében található.

A templom északi oldala melletti oldalfolyosó régi, kopott kőburkolatát felszedték, és új velencei mozaik burkolatot helyeztek el. Ezen oldalfolyóra, csak az apszisnál lehetett addig a tomlomba jutni, ezért a hajó részén áttörték a falat, és egy tölgyfaajtót helyeztek el a hívek számára.

Az szentélyrekesztőt – a lettnert – elbontották, és az oldalfolyosó alatti kriptában helyezték el darabjait, amiről a felmérés során manuálét készítettünk.

A karzat előtti térben található padlásrészt fal zárta el, ahova miseruhákat és kegytárgyakat rejtettek 1954-ben. Később, 1977-ben a Bágyúj-féle restaurálás során ezt a falat kibontották, s ezt a részt újra befalazták és ellátták egy vasajtóval.

A Lorettói – kápolna feletti oromfal megerősítésére változó keresztmetszetű vasbeton gerendát helyeztek, melyet az oromfal teljes terhére méreteztek. A kápolna fedélszékét megerősítették és újracserepezték.

Az apszis alatti kripta lejárátát teljesen kiásták – ekkor találták meg a román korból származó lábazatot –, s körbefalazták, végül vasbeton födémeket tettek rá, melyen egy vasból készült csapóajtót helyeztek el.

A templom homlokzatának festését is elvégezték, melynek színeit Elkán György, Kolozs megyei főépítész tervezte meg.

Végül a vízelvezetésre is gondoltak: a torony esőelvezetését egy a kolostor tetőszerkezetére támaszkodó független ereszcatornával oldották meg; szétválasztották a kolostor és a templom szennyvízelvezetését – ekkor találták meg az utcán azt az 1 méter vastag falat, mely a kolostor nyugati szárnyának fala lehetett –; a déli oldalon kicserélték az ereszcatornákat.

III. RÉSZ: REKONSTRUKCIÓ

III.1 ELVI REKONSTRUKCIÓK

A mellékletben megtalálhatóak az épületegyüttes jelenlegi terveinek gyűjteménye, melyet 2011 nyarán mért fel egy tucatnyi építészhallgató, valamint mi. Ezek, valamint kutatásaink alapján létrehoztunk egy rekonstruált periodizált tervsorozatot, mely bemutatja a hely épített örökségének változását a római kortól egészen napjainkig, kiemelve minden korban a bontásokat, valamint az új építéseket. Ezen rekonstrukciós adatok alapján háromdimenziós rekonstrukciós modelleket alkothatunk meg.

III.2 KUTATÁS HASZNOSÍTÁSA

Dolgozatunk egy jó kiindulási alapot nyújt bárminemű felújítási munkálat előtti tervezés és kutatás támogatásához. Viszont még számos rejtély megoldásra vár, melyhez azonban néhány szerkezetet bontani kell. Reméljük az elkövetkező restaurálási munkálatok során újabb nyomok, bizonyítékok kerülnek majd elő, melyek megerősítik elképzeléseinket, vagy kiegészítik azokat. Szeretnénk a dolgozatunkból egy összefoglalót készíteni, melyet a ferences szerzeteseknek adunk át, így a hívek számára bemutatathatják a templom fejlődésének történetét szemléletes ábrák segítségével, így bárki vizuális képet kaphat a történelemből. Egy távoli elképzelésünk értelmében egy kreatív, háromdimenziós filmet készítenénk, mely segítségével bejárhatóvá válik a különböző korokban álló épület.

III.2 ÖSSZEFOGLALÁS

Reméljük, hogy Önnek is épp olyan érkedfeszítő percekot okozott dolgozatunk olvasása, mint amilyeneket mi éltünk át az ősi falak között kutatásunk és a felmérés során. Mindig jó emlékkkel gondolunk vissza kint tartózkodásunkra, dolgozatunk összeállítását is nagy kedvvel végeztük. Elmondható tehát, hogy a kolostor és a templom több, mint első ránézésre mutatja magát, a kövek alatt, a vakolat mögött, egy-egy kibúvó ablakmaradvány sejteti az épületegyüttes nagy múltját, dicső jelenét, és reméljük, hogy a jövőben sem tesz másként. Ennek érdekében azonban ügyelnünk kell az épület állagának megőrzésére, valamint a műemlékvédelem szabályait betartva alakítjuk át tereit a mai kor elvárásainak számára.

IV RÉSZ: IRODALOMJEGYZÉK

- **Historia Domus**

Ferences szerzetesek

~kézirat~

- **Műszaki leírás a kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól
1976-78 és 1982-86**

Balla Pál

~kézirat~

1989. május 2.

- **Bágyuj Lajos kézírata**

~kézirat~

1959

- **Magyar Sion – Egyháztörténelmi havi folyóirat**

Knauz Nándor

Esztergom

1866

- **Erdélyi várak, várkastélyok**

Kiss Gábor

Panoráma könyvek

Debrecen

1990

- **Kalauz a régi és az új Kolozsvárhoz**

Gaal György

Korunk kiadó

Kolozsvár

1992

- **Kolozsvári ferencesek kétszáz éve**

P. Benedek Fidél OFM

Szent Bonaventúra Nyomda

Kolozsvár

1945

- **Ferences kolostorok I-II.**

P. Benedek Fidél OFM

Pallas – Akadémia Könyvkiadó

Csíkszereda

2005

- **Szépművészet folyóirat**

III. évfolyam

5. szám

1942. május

- **A kolozsvári Ferencrend műemlék templomának építéstörténeti vizsgálata**

~kézirat~

ismeretlen szerző

ismeretlen év

- **Szerzetes- és lovagrendek Magyarországon**

Török József

Panoráma Kiadó

Budapest

1990

- **Erdély története, I. kötet – A kezdetektől 1606-ig**

főszerk.: Köpeczi Béla, szerk.: Makkai László, Mócsy András, Szász Zoltán

Akadémia Kiadó

Budapest

1988

- **A ferences lelkiiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára**

szerk.: Óze Sándor, Medgyesy-Schmikli Norbert

PPKE BTK – METEM

Piliscsaba – Budapest

2005

- **Kolozsvár születése – Régészeti adatok a város 10-13. századi történetéhez**

Gáll Erwin

Erdélyi Múzeum-Egyesület

Kolozsvár

2009

- **Keresztény Századok Sorozat: A tizenkettedik század magyar egyháztörténete**

Török József

Mikes Kiadó

Budapest

2003

- **Keresztény Századok Sorozat: A tizenharmadik század magyar egyháztörténete**
Török József
Mikes Kiadó
Budapest
2003
- **Keresztény Századok Sorozat: A tizennegyedik század magyar egyháztörténete**
Török József
Mikes Kiadó
Budapest
2004
- **A kolozsvári ferences templom és kolostor története**
~kézirat~
Lesti Judit
Kolozsvár
2011

V. RÉSZ: FÜGGELEK

Felmérési tervek

Ábragyűjtemény

Képegyzék

VI. RÉSZ: DVD MELLÉKLET

- **6.1 Felmérés digitalizált rajzai**
- **6.2 Korábbi felmérések digitalizált rajzai**
- **6.3 Fotódokumentáció**
- **6.4 Rekonstrukciós rajzok**
- **6.5 Elsődleges források digitalizált változatai**